2406

Arsti ramat

nende juhhatamisseks

kes tahtwad tõbbed ärraarwada ning parrandada.

trükkitud Poltsamal 1771 Aastal.

ENSV TA
Kirjandusmuuseumi
Arhiivraamatukogu
37096

Kõige esslte on tarwis teäda, kust need tõbbed ning haigussed tullewad; sest se läbbi woime meie nende eest ennast hoida; ehk kui meie tõbbiseks jäme, et meie omnneti moistame warsti essimessest otsast õiged head rohhud wallitseda abbiks, enne kui se wigga raskemaks lähhäb. Holetus on wägga pahha; se tõbbine kes holeto on, kes abbi jättab otsimatta, se on ühhe meletuma innimesse sarnane kes ennast isse tappab: nendasammotti on üks waene luggu, kui kegi sedda rohto ei tunne, mis läbbi temma woiks abbi leida. Sedda keik peab sind selle ramato sees õppetama.

Kewwade ning süggise-aial käiwad ennam tõbbed kui mu aial; se tulleb ilmast. Talwel kui Ma on kowwa, siis külma ilmaga sa olled prisk ning terwe. Agga kui ilm lähhäb pehmemaks kewwade pole; kui Ma lähhäb lahti; kui se wessi mis temma sees maggab, hakkab uddo sees körgeks tousma; kui ühhel päwal on külm, teisel soe, kolmandamal resse ilm, siis kül pea so terwis woib sada rikkutud: keige-ennamiste külma wihma aial. Meie tunneme siis et ihho jääb raskeks. Need, kelle werri ep olle mitte õige terwe, ehk kelle sissekond on sant, need tundwad luwallo, süddame-wallo, pea-wallo; need jäwad tõbbiseks. Ka need külmad öõd tewad paljo kurja, sest et nemmad kinni piddawad higgi ihho sees; se läbbi hakkab köht wallutama ja passandama. Kui se külm ning resse ilm lähhäb kopso pole, siis tullewad sulle rinna-tõbbed, köhha, pisti tõbbi, ning ta panneb rinnust kinni.

Suwwel soia kuiwa ilmaga ep olle mitte ni paljo haigussi kuulda; need mis siis on, need tullewad sest pallawussest,

mis

mis läbbi werri pea löhkab, nenda kui keik lihha hukka lähhäb ja mäddaneb suwwel ennemine kui talwel. Keige ennamiste on sap kurri mäddanema, nenda kui meie weiste többe sees olleme näinud; sesamma pahha kibbe sap läbbäb solikatte sisse, siis hakkab köht passandama, ehk tulleb koggone seespiddine pölletus ning wimati surm.

Süggisel on se luggu nenda kui kewwadel. Niiske külma ilmaga tullewad tule rawwandussed ning muud haigussed, mis ikka pahhemad on kui kewwade aial, sest kewwade peäle tullewad head päwad, agga talw toob süggise peäle kurjad päwad, ning kes siis többine on, se jääb mitto aega woimatumaks.

Se taewane wallitseja kül läkkitab omma ilma, ja sellega ka többed; agga monnikord saab innimenne többiseks omma ennese sü läbbi, kui temma liaste söös ehk joob, kui temma ei katta omma ihho ni paljo kui tarwis on külma wasto, ehk kui temma ösel wägga tülmaks

jääb; sest nisugguste kombede läbbi läh-häb ihho nörkaks et temma ei joua wasto piddada kui kurjad ilmad tullewad.

Meie kohhus on et meie hoolt kanna-me omma ihho ja omma terwisse eest. Sepärrast ärra minne mitte külma kätte särgi wäel. Ehk sa arwad et üks klas wina ning üks soe saun sind warsti jälle aitab? Ei mitte. Kange lu wallo sees woid sa kül kümmekord sauna minna, siis-ki se wallo ei anna mitte järrele, et sa kül higgistad.

Monni arwab ommad haigussed üh-hest kurjast assemest tullewad kus temma seisis ehk maggas, selle mötte jures on paljo ebba usko ning rummalust. Kül se on tössi, kui sa maggad selle wodis kel on kurri-többi, köhho-többi ehk kär-nad külges, ehk kui sinna nisuggusega üht-lase saunas wihtled, siis teise többi woib pea sinno külge hakkada. Ka siis kui sa kana tule käes seisad ehk niiske asseme-peäle maggad, siis woib sulle kül sest wal-lo tulla. Agga muido ärra karta mitte maast többiseks jäda. Teised

Teised mötlewad ennesele tehtud ollewad kui nemmad suurt wallo tundwad. Waene, miks sa seddá mötled? se noid kedda sa kartad on innimenne kui sinna, temmal tullewad haigussed nenda kui sulle, ning surm kissub tedda ärra nenda kui sind. Kui temmal olleks se woimus sind ärratehha ning sinno peäle wallo lükkada, miks ta ei moista ennast isse wallust peästa? Eks sa ei nää mitte et ka se keigekawwalam tark monnikord seddasamma wallo tunneb mis üks waene rummal arwab ennesele tehtud ollewad. Nöidus on üks pettus, selle targa kunst on tühhine. Sa olled jo kuulnud kust need haigussed nina wallo tullewad, moista ilmast, ehk hoetussest, ehk kurjast ellust; ehk nemmad hakkawad sinno külge kui sa teise többise liggi tulled nenda kui kärn, pahha - többi rouged ning muud; ehk Jummal panneb neid omma tahtmisse järrele sinno peäle.

Monnikord on ussid sinno ihhus: siis on sul kül wallo, sest nemmad närriwad so solikad, köht kolliseb, südda wallutab,

agga sinna ei olle siis mitte ärratehtud; waid kui ussid lähhäwad köhhust wälja, siis sa olled ühhe hobiga terwe.

Monnikord on sul üks paise seespiddi, kui se hawal kaswab suremaks, siis so ihho jääb nörgaks, ja langeb lihhast ärra, nenda kui koera tõbbes.

Nüüd sa moistad jo, et se on rummal, kes emast arwab ärratehtud ollewad; sest kui kegi surreb ning Arstid leikawad temma surno kehha lahti, siis on kül warsti tunda misguggune haigus temmal on otsa teinud. Kui Jummal aitab et meie ma-rahwa moistus ning tundminne kaswab, siis kül teie lapsed wotwad ükskord naerda nende rummalust kes noidust kartsid.

Nüs nou on siis kui sa nääd et sinno küllas ehk ümberkaudo üks tõbbi käib.

Et kül sinno kohhus on iggal aial moistlikko immimesse wisil ausaste ellada, siiski te sedda keigeennamiste kui sa nääd

et

et mitto inimest raske többega maas on; sest kord woib sinnule ka tulla et sa kül weel terwe olled. Kui meie ma-rahwas peaksid suremat hoolt kandma omma terwisse polest, wist siis ei surreks mitte ni suur hulk. Kui többi käib siis te sedda

1) hoia ennast liajomisse eest. Liigjominne teeb so kehha ning so sissekonna nörgaks; kui sa koggone jääd maggama külma käes jobnud peaga, siis többi ning surm woib pea siuno peale tulla.

2) hoia ennast ka liasomisse eest. Igga haige inimenne tunneb süddame wallo. Agga süddame koht ep olle mitte seäl al kus sedda wallo tunnukse; waid se on se maggo, mis haiget teeb. Kui temma on täis roga siis so süddame wallo saab kangemaks, ning so többi raskemaks. Ka so pea hakkab siis wallutama.

3) hoia ennast ka et sa ei jä mitte wägga

ga kůlmaks tule rawwandusseks, sest muido se låbbi monned többed woiksid tulla sino peåle. Kůl on pahha et sinno jallad saggedaste on märjad ning kůlmad; ärra olle mitte nende polest holeto, půa neid sojaks piddada. Ka siis kui sa többine olled ärra katta mitte ůkspåinis omma ihho kinni, waid ka jallad; sest kui nemmad kůlmaks jåwad, siis se werri hakkab rohkemaste minnema süddame ja pea pole; sest tumed sa wallo. Ettespiddi kui so jallad kůlmaks on sanud ning märjaks sinno tö jures, siis öru neid öhto, ning půa neid sojaks piddada öse; ehk mis weel parrem on, pista neid ühhe kotti sisse kus hekslid sees on. Jåtta ka sedda pahha wisi mahha, ning ärra minne mitte emmam ommast toast wålja palja jallaga öse, nenda kui siit sadik, olgo sinna terwe ehk többine. Se on koggone ůks wägga pahha wiis kui ůks többine innimeme palja jallaga oue låhbåb. Kui ilm on willo ehk kůlm, siis panne nisuggused rided selga wåljamiimes mis so ihho woiwad

sojaks

sojaks piddada. Sedda wisi jååb so tertwis kindlemaks, ning kui sa peaksid haigeks sauna, siis sa woid ennemine wasto piddada.

4) Kui tõbbed kåiwad siis årra minne mitte wągga tůhti sauna wihtlema. Se wihtleminne isse on kůl hea ning ilma kahjota, agga se wągga suur pallawus, ning se kange higgi woiwad sulle kahjo tehha, sest se låbbi saab so werri pallawaks liaste ning paksuks. Sepårrast kui sa låhhåd wihtlema, siis årra kitta mitte omma sauna liaste, waid pissut agga, ning årra minne ka mitte saunast kohhe wålja kůlma kåtte tåis higgi olles, waid panne enne omma rided jålle selga ning hoia ennast siis kůlma eest.

Mis nou siis on kui kegi jo tunneb sedda tõbbe ennese sees ollewad.

Kui sa tunned et sa jååd haigeks, se on kui sa tunned pallawat ehk kůlma, pea ehk lu: wallo, kui sul ep olle issaldust

dust sua, kui südda wallytab, siis taggane sest rummalast kombest, mis teised prukiwad, kes körtsis jomisse läbbi lootwad sest wallust peästa ning abbi leida; nisuggune rummal nou pöraks sinno haigust kurjemaks. Nendasammoti ärra wihtle siis ka mitte pallawas saunas, sest se olleks sul kül kahjoteggew; waid kui sa tahhad sauna miñna, siis ärgo olgo temma mitte pallaw, waid parras soe, ärra wihtle ühtegi, waid pesse ennast ükspäinis soja weega. Kül sa woid wihhelda, kui sa terwe olled; agga többisel ei kölba se mitte. Parrem on et sa ennast lassed nartsoga öruda saunas, siis sa jääd pissut higgistama, se teeb so luliikmettele head.

Kui sul ep olle issalduist sua, siis ärra sö mitte wäggise, waid sö pissut, ehk jä koggone ilma sömata. Agga jo tühti sedda wet mis ma praego sind öppetan.

üks jook, mis többised peawad joma.

Wötta kolm peo täit oddra ehk kaera, pesse neid tolmust puhtaks, walla

kaks

kaks topi wet peäle, keeta sedda sütte-tulle äres senni kui wilja terrad löhkuwad, nüüd kurna tedda nartso läbbi; pallu moisast ehk osta Apteke peält üks triki lussika täis Salpetrit, ja panne sedda selle läbbikurnatud wee sisse kui ta alles pallaw on, siis se Salpeter sullab tenuma sees; kui sa tahhad siis woid ka jurepanna üks ehk kaks lussika täit met, lasse sedda nattukest sullada wee sees tulle äres. Ommeti kui so köht wallutab ehk lahti on, siis ärra panne ühtegi met jure; sest messi teeb weel ennam passandama. Sedda wee joki pead sinna joma ni kaua kui sa többine olled, se on parrem kui keik mu jook. Kui sul op olle Salpetrit sisse panna, siis pruki sedda paljast oddra-wet jogiks. Sedda ennam sa temmast jood, sedda hölpsamaks jääb so többi; ka ilma jannota pead sa temmast joma tühti.

Kui sa tunned pallawust, pea-wallo, kui rinnust panneb kinni, ning pistitöbbes, siis sa pead warsti adrit laskma, enne kui többi wöttab woimust; se jures pruki ka sedda pulwert. Üks

Üks jaggo Kordbenediktid kaks jaggo Salpetrit

ehk pallu moisast teist suggu pulwert mis jahhutab, ning sest wötta kolm kord päwal üks noa otsa täis; jo ka sedda joki mis enne öppetati. Katta ommad jallad hästi kinni ning pea neid sojaks et sul weike higgi woib tulla, hoia ka ennast külma eest. Nüüd olle kannatlik, ehk Jummal poräb selle wisiga so haigust ning aitab sind parremaks, nenda kui mittokord sünnib. Kui többi ei peaks weel mitte lahkuma sinnust ärra, siis temma ommeti ei woi ni raskeks sada kui sa selle antud nou järrele teed.

Sojad többed:

Rasked haigussed ei sa mitte ühhe hobiga parrandud; sepärrast et pea sinna mitte arwama sedda kül ollewad kui sa üks ehk kaks kord rohto wötnud. Igga többi wöttab omma aega. Nisiuggune rohhi ep olle weel kaswanud, mis ühhe päwaga woiks terweks tehha neid kes raskeste haiged. Panne sepärrast tähhele, mis haiguste suggu on. Kui

Kui külm, ehk üks külm wärristus so ihhust läbbi käib, kui selle külma järrele tulleb pallawus monne tunniga, siis on sul üks többi. Se külm ning pallawus on mitme haiguste jures. Need többed on monnesuggused; üks suggu on se soe többi, selle jures on se pallawus suur keige päwaga, öhto kangem, homiko ta annab pissut järrele, siiski mitte koggone; öhto pole jääb se pallawus jälle kangemaks; ühtlase tulleb peawallo, suddamewallo, lu-wallo, öse ep olle und egga hingamist. Kui se pallawus ep olle mitte selgeste tunda, siis katsu kas sel többisel on janno ning su kuiw; se on pallawusse selge täht. Kange pallawusse sees hakkab többine jamsima. Sesamma pallawus ei anna mitte warsti järrele, temma aeg on seitse, ehk nelliteistkümmend ehk kakskümmend päwa. Siis jääb se többi mahha kui üks higgi tulleb ilma ahhastusse ning häddata, ehk kui köht jääb järrel, ehk kui ninna hakkab werd jooksma.

Sest essinessest päwast kui se külm ning pallawus tulli, arwa ning panne tähhele keik muud päwad; kui se higgi ehk se köht järrel on seitsmel, ehk neljateistkümnemal, ehk kahhekümnemal essinessel päwal, siis on ta wägga hea, többi hakkab löpma: hoia agga et többine ei lähhä mitte külma kätte. Kül ta saab müüd parremaks, ning wöttab hawal jälle rammo.

Müüd öppi ka mis tarwis on, kui sa sojas többes maäs olled. So su ning keel on kuiw, selle pärrast pead sinna joma tühti; sest sel aial ep olle ühtegi iggatsust sua. Sojas többes on so werri paks liaste, agga kui sa tühti jood, siis jääb ta wäddelaks, ning higgi tulleb enneminne wälja. Jubba ma öppetasin sind ühhe joki walmistamist mis sa woid jua; agga sul on weel teistsuggu joki tarwis; ühhesuggusse jokiga sa tüddined ärra.

Need kurre-marjad on wägga heäd joki tarwis, keigeennamiste need mis siis korjatakse kui wiimne lumm on ma peäl

kewwadel

kewwadel. Korja ning wauta neid, sedda wet mis wälja wautakse keeta pissut paksuks, hoia sedda ühhe kinnipantud puddeli sees külmas paikas ehk ma al. Sinna woid ka pissut met jure panna kui sa sedda keetad. Sest ketetud marja weest walla pissut külma wee sisse et ta happuks jääb siis on sul üks hea jook walmis. Kui sul on wärsked kurre-marjad siis wotta neid, need on weel parremad; wauta neid ning segga sedda wäddelat mis wälja wauti külma weega. Sesamma kurre-marja jook kustutab janno ning jahhutab so süddant mis kül nörk on.

Többised iggatsewad keigeennamiste happo joki järrele. Kalli on kül maggus jua sojas többes; agga parrem on et sa lähhäd moisa wina-ädikast palluma, sedda walla külma wee sekka et ta happuks saab, sedda jo tühti.

Nüüd sa moistad kolm suggu joki tehha omma janno wasto. Sedda ennam se többine sedda joob, sedda parrem on temma luggu. Temma peab ka joma il-

ma jannota, et temma südda saaks jalhutud ning temma werri wäddelaks. Neile kes jamsiwad peab tühti jua autama, nemmad küssigo sedda ehk küssimatta; pea joki agga karrikaga nende su ette, siis nemmad wötwad. Kui temma ei sa mitte tühti jua, siis woib kül pea ots peäle tulla.

Ka on tarwis adrit lasta, kui pallawus on suur; kui on agga pissut lastud ning kui pallawus ei tahha järrele anda, siis woib ennam kui üks kord lasta. Se läbbi jääb többi wähhemaks ning többise südda kergemaks. Siiski ärra unnusta mitte et ükspäinis nelja essimeste päwade aial peab adrit lastama sojas többes; kui nelli päwa on jo möda läinud, siis ei pea mitte adrit laskma, muido se többine jääb nörgaks. Monnikord tulleb kahjuks ning többi saab raskemaks kui adrit lastakse; sepärrast neile ei pea mitte lastama kes nörgad on wägga, kelle jures ei olle suur pallawus egga janno tunda, kes allati unnised on, ehk kes jamsiwad.

Peäle

Peäle sedda et sa öigel aial olled adrit laskmud ning et sa tühti jood, pead sa ka rohto wotma mis jahhutab ning läunnatab, olgo pulwrid olgo troppid. Sedda rohto woid sa isse ennesele tehha, ehk moisast palluda, ehk Apteke peält osta. Sedda rohto wotta iggapäwa kolm kord senni kui sa tunned et sa hakkad parremaks sama ning siia küssima. Kui sa se jures ennast hoiad et sa ei külma kätte egga ka mitte pallawa sauna ei läbbä, siis sa saad kül enne parremaks kui teised kes omma rumunala kombe läbbi isse omma többe pitkendawad.

Sest sojast rinna többest:

Se soe többi kellest minna praego räkisin käib monnesuggase nimune al, kui sa ei tunne mitte ükspäinis pallawust, peawallo ning süddame wallo, waid ka muud wiggadussed. Nenda kui se wallo on rinnas et ta ei lasse sind hingada, kui köhha ning pisti: többi sind se jures waewab, süs se on üks soe rinna többi. Kurk on

ka siis haige ning seespiddi paistetand, nenda et ei woi öiete allaneelda mis suhho woetakse. Kui rinnad ei tunne ühtegi wallo, siis ei olle se mitte rinna többi.

Sojas rinna többes tulleb keigeennamiste tarwis sedda oddra joki jua, mis meega on tehtud; se messi teeb rinnad lahti et sa saad parreminne hingada.

Kui sa toukad linna seemned katke ning keetad neid wee sees, senni kui se wessi nattukest nülpiks lähhäb, siis saab sul sest üks hea rinna jook. Ehk wotta jookssarohhi ning paiso lehhed iggaühhest üks peo täis; keeta sedda oddra wee, ehk linna seemne wee, ehk ka aggast puhta wee sees, ni paljo kui ühhe topi ossa, siis on sul weel üks parrem rinna jook.

Minna ollen ka ühhe saksa keele arsti ramato sees öppetamud üht rinna rohtowolmistama; ehk sa sedda wahhest woid sada moisast; sedda pallu ennesele ning pruki tedda oddra weega siis sawad so rinnad

nad lahti. Kui sa moisast ei sa ühtegi rinna pulwert, siis wotta kaks sibbolat, kori sedda wäljaspiddist koort ärra, küpseta neid tuhha sees, touka siis neid katke ning wa-uta nartso läbbi et messi wälja tulleb, sellesamma sibbola wee jure panne met ning wotta sest üks lussika täis; se sadab sulle pea abbi.

Rinnad sawad kül pea parremaks kui sa keetad Lewerstokid linna seemne wee sees; siis panne rie pea peäle ning lasse se soe aur suhho miinna. Se aur woib ka trehtri läbbi suhho miinna; sedda pead sinna saggedaste teggema, muido ei saa rinnad mitte lahti. Selle lewerstokki wee jure woib ka met panna, siis on temma weel parrem.

Kui pisti-tõbbi on wägga wallus, siis lasse adrit. Nenda on ka tarwis adrit lasta kui rinnad rasked on ning pea on pallaw. Kui se pisti-wallo ei tahha mitte järrele anda pärrast adri-laskmist, siis keeta lewerstokkid rööska pimaga, katta pot kinni ni kaua kui ta tulle äres keetab.

Pärrast wotta üks willane rie, kasta sedda rohkeste selle lewerstokki pima sisse, wäna tedda siis jälle wälja ning panne ta ni sojalt kui se többine woib kannatada selle kohha peäle kus ta pistab. Enne kui se rie tük haige kohha peäle jälle külmaks jääb siis wötta ning kasta tedda jälle sellesamma soja pima sees, wäna tedda ning panne jälle peäle. Sedda te tühti. Kui se ei tahha aitada, siis katsu kas sa ommas moisas saad spanis wligen plaaster, pallu sedda ning küssi ka kuida wisiga sedda peab peäle pannema ning mahha wötma; saksa rahwas prukiwad sedda saggedaste ning leidwad temma wäe läbbi suurt abbi.

Kui seitsmel päwal ehk koggone neljateistkümnewal päwal se rinna többi ei tahha järrele anda, kui ei olle siis weel ühtegi higgi tunda, kui köht ei jä wallale, kui rinnad ei sa kergemaks, kui pistab ikka weel, siis on selle többise luggu kül pahha.

Jalla

Jalla wessi on ka hea soja rinna többe wasto, agga wessi ei pea mitte ollema pallaw, waid agga soe. Panno mollewad jallad sisse, katta neid riega, lasse neid wee sees olla tük aega; kuiwata neid siis ning minne wodisse. Te sedda monnikord.

Kui sa tunned need nared (Pibernellkraut) siis wotta nende jured, neil on üks sikko hais jures, te need jured puhtaks ning kuiwata neid, leika neid penikesseks, panne neid puddeli sisse, walla kanget wina (Spiritust) peale, et se wiin kolm sörme körgem on kui need jure tukkid. Panne se puddel pealt kinni sea voiega, siiski pista noalaga üks penike auk poie sisse, muido woiks se kange wiin sedda puddelit löhki aiada. Panne se puddel nüüd soja ahjo liggi ehk päwa kätte monne päwäga. Kui kurk teeb haiget, siis pesse kurko selle winaga, ommeti pead sinna pissut wet jure pannema, et temma ei jä mitte liaste kangeks.

Kui sul on rasked rinnad ehk köhha siis wötta homiko ning louna aial kuuskümmend ehk kahhekſakümmend tilka ſestſammaſt winaſt, oddra wee ehk mu jokiga. Kui ſa ſedda tahhad anda omma laſſele, siis ei pea temma mitte ſama ennam kui kümme ehk kakskümmend tilka. Ka ſojas rinna többes woib ſe többine wotta ſeddaſamma wina, üks wanna innimenne nelli - ehk wiiskümmend tilka. Sedda wotko temma ükspäinis homiko, agga mitte wasto ööd, ſeſt siis on temmal muido wägga pallaw.

Se lämmataw pulwer mis ma enne öppetaſin, on ka hea ſojas rinna többes, kui ſa iggapäwa wottad ſedda kaks ehk neſlikord; siis ſe pallawus jääb wähhemaks.

Panne üks jaggo lakritſi pu juurt (siis holts wurtſel,) ning teine jaggo ſedda lämmataWa pulwert, siis on ſul ka üks hea rinna rohhi.

üks

üks teine soja többe suggu, mis sest tulleb kui werri jääb ühhes kohhas kinni.

Monnikord on üks paistetus nähha mis punnane ja pallaw on ning wallus. Kui nisuggune tulleb silmade kohhal, siis silmad lähhäwad punnaseks ning wallutawad. Nisuggust paistetust nimmetakse sütmisseks sest ta on pallaw. Nisuggused paistetussed woiwad ka olla seespiddi sinno ihho sees mis silm ei nä, waid mis agga wallust tunnukse. Sesamma sütmisse többi woib tulla keige sissekonna peäle, pea aio, maks, kops, maggo, nerud, pern, woiwad sedda wisi haigeks jäda. Kui solikad on paistetand, siis sul on külm ning pärrast jälle pallaw. Panne agga tähhele kus kohhal se pallawus ja wallo on, ning kus ta pistab ja pölleb, siis sa woid arwata kus kohhal se seespiddine paistetus on.

Kui se sütminne ehk paistetus on kopso sees, siis ta pistab rinna sees, keigeennamiste kui sa köhhid, ning ei lasse sind mitte öiete hingada; rind on ni raske otse kui tahhaks tenma sind ärralämmatada.

Kui maggo on sütmissest ehk paistetussest haige, siis on sul janno ja pallaw; agga ni pea kui sa middagi jua wettad siis südda pöritab, sa hakkad lakkatama, ning süddame pohhi pölleb kui tullt.

Kui sütminne on makso sees siis ta pistab wallusaste parrema külje lude al süddame walloga; saggedaste on siis ka üks paistetus seal kohhal tunda. Se jures tulleb weel janno ja pallaw, keigeennamiste on se többi sest nähha kui so silmad on kollased.

Kui solikad on sütmisses haiged siis wallo on wägga kange altkehha sees, köht on paistetand ja pölleb wägga. Kui se sütminne on nerude sees, siis nerud pöllewad ning wallutawad; ka kussi tulleb siis kassinaste ja walloga.

Kui need tähhed mis praego nimmetati sind öppetawad et sul on üks seespiddine paistetus ning sütminne, siis sa peab warsti adrit laskma ning rohkeste jo-

ma

ma sedda oddra wet ehk need teised jokid mis jo enne öppetati. Agga sa pead ka rohto wötma, se lämmataw pulwer on siis wägga hea mis sinno saksad minno saksa keele arsti ramato sees on öppinud walmistama; kes tahhab se woib selle pulwri jure panna kamwrid siis on ta weel parrem. Wäljaspiddi pead sinna se haige kohha woidma kamwriölliga mis sinno moisa wannemad ka moistawad tehha selle saksa ramato järrele. Ehk panne Lewerstokki pima saggedaste sõjalt peäle, nenda kui jo enne öppetati, agga kasta sedda nartso tühti sojas pimas et ta ial külmaks ei lähhä. Kui se Lewerstok saab äddikaga ning winaga keetetud, siis on ta ka wägga hea peäle panna. Kui sa woid sedda Kamwri ölli sada, siis woia need haiged kohhad sellega, ning wotta temmast ka sisse wiisteistkümmend ehk kakskümmend wiis tilka hawal, siis ta aitab sind sees ning wäljaspiddi. Kui solikad wägga wallutawad siis sõ mummad mis pehmeks on keetetud, ehk wotta linna seemne ölli ehk poom ölli, siis sa leiad kül pea abbi.

Se

Se ſoe többi mis wiſtrikkude, plekkide, punnaſte lappidega ehk kärnadega on, nahha peäle nähha.

Sinno werre ſees on ſaggedaste üks wigga, kahjoteggew kui kihwt, mis ei lähhä mitte mu wiſiga wälja kui nahhaſt. Többi aiab tedda nahha pole. Kui ſe többi ei peaks ſedda kurja ſinno werreſt wälja aiama nahha pole, ſtis innimenne ei woiks mitte jäda ellama. Need wiſtrikkud ehk lappid ei olle mitte warsti nähha esſimeſſel päwal kui többi hakkab, waid kolmandamal ehk neljandamal päwal.

Seſt tunnukſe et tarwis on need többe päwad tähhele panna ning luggeda; kes ſedda ei te, ſe eksib ſaggedaste rohto andmisse ſees. Kui need punnaſed lappid ehk wiſtrikkud tullewad enne kui kolmandamal päwal, ſtis ei olle ſe luggu mitte hea? nenda ka on kurri, kui nemmad neljandama päwa pärraſt on nähha. Nendaſammoti on need rouged; need ei olle mitte warsti nähha kui laps jääb

többiſeks,

tõbbiseks, waid nemmad lõwad wälja kolmandamal ja neljandamal päwal.

Kui need wistrikkud ehk lappid jo on nahha sees, siis ei pea nemmad mitte ühhe hobiga taggasi lõma sissepiddi, waid ni kaua wäljas seisma senni kui nemmad ärrakuiwawad. Kui nemmad åkkiste taggasi lõwad siis tulleb ahhastus, pallawus ning åkkilinne surm, kui need plekkid ei tulle mitte ueste wälja.

Tõbbine tunneb suurt wallo ja ahhastust enne kui need wistrikkud ning punnased lappid wälja lõwad, kui neid paljo on temma ihho sees; kui nemmad on wäljas ning nende suggu on hea, siis tõbbine hakkab warsti hingama: agga kui temma siis weel ei tunne ühtegi hingamist ning rahho, siis on temma luggu kül kurri, ots woib kül pea peäle tulla.

Needsammad plekkid on nüüd monnesuggused. Monned näwad wälja kui ollekstid kirpud hammustanud, neid nimmetakse plekki-tõbbeks; se on üks

wägga

wägga raske többi, mis mitto innimest surretab. Kui kirpud hammustawad siis on keskpaikas lappi sees üks punnane märk nähha; agga selle plekki-többe lappid on ülleüldes ühhesuggused. Sedda pead sinna meles piddama et sa ennast ei petta mitte kui sa lappid nääd, waid et sa tunned mis kirpud ehk mis se többi on teinud.

Need többised kes plekki-többes maas on, need on wägga woimatumad ning nörgad essimessest päwast sadik, monned ei tunne ühtegi waid on allati unnised.

Selle többe sees pead sinna ka joma sedda oddra wet, agga sinna pead sedda happuks teggema ädikaga. Kamwri-pulwer on siin parrem kui se lämmatav pulwer; pallu ka ommast moisast sedda Kamwri joki mis minna saksad öppetasin walmistama. Plekki többes ei tahha mitte korda minna kui adrit lastakse, se teeb saggedaste ennam kahjo. Agga se spanis Wligen plaaster on mitto innimest aitnud ning terweks saatnud.

Teine

Teine suggu on se Wrisel, need on wistrikud mis körged, pissokessed kui üks weike nöala pea, ning peält terrawad on tunda; nemmad süggelewad wägga nahha sees. Monnikord on need wistrikkud selged ning ümmarkussed.

Se Wrisel ehk need wistrikkud löwad kül pea taggasi, ning tullewad ka pea jälle wälja. Kui nemmad taggasi löwad siis tunneb se többine ahhastust ja hädda.

Kui sa nääd et need wistrikkud ärrakadduwad rinna peält ning et sel többisel siis ahhastus on, et temma ka ei woi hingada siis ruttusta temmale rohto anda mis neste wäljs aiab need wistrikkud. Kui sa woid sada moisast sedda higgi pulwert ehk Kamwri pulwert, siis anna sedda többisel ikka nelja tunni pärrast, senni kui sa nääd et ta hakkab rahholisseks jäma.

Keige = ennamiste on tarwis et se többine ennast hoiab külma eest, et ta

valja

palja jallaga wälja ei lähhä, et ta ei seisa tule käes, et ta joki ei jo mis rägga külm on; sest muido lööb se wr sel warsti taggasi.

Kui többine hakkab passandama, siis on pahha luggu. Katsu et se mahhajääks; sepärrast pea temma jallad sojalt ning panne temma kehha peäle sojaks tehtud jahho, et temma woib jäda pissut higgistama.

Need letid

Need letid on sulle teäda; nemmad tullewad ka wistrikkude wisil nahha seest wälja. Essite on sel többisel külm ning pallaw, siis sulg, silmad jookswad wet ning tewad haiget, silma-lauad paistetawad ülles, temma aewastab ning köhhib. Kolmandamal ehk arwaste ka neljandamal päwal nääd sinna pissokessed wistrikkud ettetullewad rinna peäle ning palles. Panne öiete tähhele need wistrikkud, monned on ümmarkussed, monned kandilisseed. Kui

Kui letid hästi wälja tullewad, siis ärra anna ühtegi rohto sel többisel; agga siis kui nemmad wägga arwaste wälja tullewad, ehk jälle taggasi löwad, ning többisel suur hädda käes on, siis anna temmale higgi pulwert ehk kamwri pulwert. Kui sa olled korjanud nåred (bibernell) ning ennesele teinud troppid neist, siis anna neid többisele, lapsele kümme ehk kakskümmend tilka, wanna innimessele kolmkümmend ehk wiiskümmend tilka, oddra weega ehk kaljaga. Anna ka needsammad troppid ehk mis weel parrem on, sedda kamwri pulwert, kui sa nåäd et köhha ei tahha järrele anda ehk et ta kangemaks läh-häb siis kui need letid jo hakkawad kuiwama. Többise jook olgo siis oddra ehk kaera wessi. Saksa arsti, ramato sees ollen minna öppetanud prust ehk rinna-pulwert teggema; pallu sedda moisast ning anna sedda tühti sel többisel.

Need rouged

Et sa kül need rouged tunned, siiskt tahhan ma öppetada laiemalt, mis nul

tarwis on neist teäda. Enne kui rouged wälja tullewad, siis lapsed tundwad peawallo ning rist-su-wallo; neil tulleb kurri hais suust; monnikord on neil külm ning pärrast pallaw. Monned hakkawad oksendama ehk passandama, mollemenad on hea, sest se läbbi läbbäb paljo kurja ihhust wälja. Kolmandamal ehk neljandamal päwal pärrast sedda et laps jäi haigeks, on essite nähha monned punnased plekkid palle sees, pärrast rinna ning kehha peäle, wimati jalgede peäle. Monnikord läbbäwad kolm ehk nelli päwa möda, enne kui keik rouged wälja tullewad keigeennamiste kui neid on paljo. Kui nemmad warreminne wälja tullewad ehk hiljaminne, siis on se luggu pahha. Kui rouged on wäljas, siis warsti se laps peab rahho tundma ning priskem ollema; kui se ei sünni mitte sedda wisi, waid et se laps ikka weel hädda tunneb, siis on weel rouged ihho sees, ning se luggu on öiete pahha.

Kui need rouged ei tahha weel mitte wäljatulla kolmandamal päwal, ehk kui nemmad on nähha agga ärrakadduwad

jälle,

jälle, siis anna rohto, muido wolks se laps kül pea ärrasurra. Anna temmale kamwri pulwert, ehk need troppid mis näredest (bibernell) on tehtud; neist troppidest antakse kümme ehk wiistetsk-kümmend tilka hawal, noremale wähhem, suremale ennam; sedda rohto anna agga ikka nelja tunni pärrast senni kui rouged jälle wäljatullewad. Kui laps on wägga raskeste haige, siis panne temma kahhe särte peäle spanis wligen plaaster, se aiab rouged wälja. Kui rouged siis weel ei tulle mitte wälja, siis ei olle ennam paljo abbi leida.

Kes omma last wiib sauna wihtlema siis kui ta rouges on, se woib tedda ärratappa; sest lapse werri saab pallawaks liaste, ning rouged jäwad kurjemaks; sepärrast ärra wi tedda mitte sauna. Sedda woid sinna kül tehha, et sa omma last soja weega pessed ilma wihtlematta, ning ka mitte pallawa sauna sees, siis rouged tullewad wälja parremine, ning kuiwawad hea wisiga.

Need lapsed kes rouges on, ei pea mitte ollema ühhe wägga pallawa toa sees, sest et nende werri muido on pallaw. Neile ei pea ka mitte antama wina, waid nende jook olgo wessi ehk kalli ehk oddra wessi. Anna temmale tühti jua, ka ilma küssimatta pakku temmale jua, se teeb temmale head, keigeennamiste kui ta raskeste haige on.

Kui keik rouged on wäljas siis nemmad tousewad ning pannewad mädda, se ei sa mitte ühhe hobiga waid monne päwaga. Monnikord jäwad nemmad maddalaks, ning ei tahha mitte öiete tousta egga mädda panna; siis kui sa sedda nääd, siis anna warsti sedda kamwri pulwert ikka kolme tunni pärrast, se teeb neid tousma ning mädda pannema. Kui rouged koggone langewad sisse, siis sinna pead ühtlase selle pulwriga ka pannema lapsele spanis wligen plaaster. Kui laps passandab se jures, siis sinna pead jahho sojaks teggema ning temmale sedda pannema köhho peäle; sedda jahho te tühti sojaks, ning panne tühti peäle. Ka

pallu

pallu ommas moisas sedda pulwert mis solikad kinnitab ning anna sedda ikka kahhe ehk nelja tunni pärrast, senni kui se passandaminne mahhajääb. Agga kui rouged jo hakkawad kuiwama ning laps passandab, siis ärra keela sedda mitte, ning ärrra anna ühtegi rohto selle wasto; sest kui siis köht on wallale siis lähhäb paljo kurja ihhust wälja.

Monnikord ei olle mitte mädda rougede sees, waid wessi ehk werri; nisuguised rouged on wägga pahhad, need tapwad paljo lapsi. Siin ei olle muud nou, kui et sa annad tühti sedda kamwri pulwert.

Monnikord tullewäd rouged wägga rohkeste, ning on wägga liggi teine teise jures, siis ei lähhä nemmad mitte terrawaks, waid jäwad maddalaks; se ei olle mitte allati üks kurri täht.

Rouged kuiwawad isse; agga siiski ei olle sinno laps weel mitte koggone terwe; weel on tarwis tedda hoida, sest mon-

ni surreb ka weel siis. Kui rouged kuiwawad, siis ärra anna temmale mitte liaste süa, ärra wi tedda ka mitte sauna wihtlema, kui temma raskeste rouges on olnud.

Kui rouged on ärrakuinud, siis so laps jääb terweks. Agga kui temma pärrast weel wägga köhhib, ehk kui temma ihho küljes muhhud on, siis otsi nou ommas moisas, pallu seält sedda prust pulwert ning pruki sedda senni kui köhha mahha jääb. Agga kui muhhud on, siis panne nende peäle jahho meega seggaminne taignaks tehtud, et need muhhud lahti lähhäwad, pärrast panne plaastert peäle, et nemmad jälle terweks sawad.

Se wil

Se wil on teäda kül; temma on weike, temma wallutab wägga, temma äär on sinnine, temma jures tulleb ka külm ning pallaw so ihho sees. Kui ta tulleb rinna peäle ehk kaela ehk palle küljes,

jes, siis on temma kurjem; parrem on kui temma ettetulleb käe-warre, aitkehha ehk jalla küljes. Ni kaua kui temma körgeks jääb, siis ei olle weel mitte suur hädda, agga kui ta maddalaks lähhäb ehk taggasi sisse lööb, siis woib kül pea üks äkkilinne surm peäle tulla.

Se wil ei hakka kül mitte külge, siski hoia ennast, et ühtegi mädda ehk wet mis teise willi sees on, ei tulle so lihha peäle, muido woiks sulle ka wil sada. Monnel aastal ei olle temma mitte paljo kuulda; monnel aastal surretab temma paljo rahwast. Kui temma kurri on, siis ei anna temma mitte paljo aega, waid surretab äkkilisse surmaga.

Kellel se wil on, se peab warsti kui temma tedda nääb, sibbolad küpsetama tuhha sees, ning neid peäle pannema; need sibbolad tombawad sedda willi nahha sees ülles. Sinna woid ka peäle panna tored sibbolad. Agga kui moisast sulle antakse spanis wligen plaaster, siis panne sedda peäle, se on weel wäggewam

kui sibbolad; et sa agga ei wibi; sest kui sa kaua mötled enne kui sa nou otsid, siis ei olle wimati ühtegi abbi.

Kui wahhest se wil peaks koggone taggasi löma sissepiddi, ning se többine raskemaks jäma, siis pead sinna warsti kahhe säre peäle pannema sedda spaniswligen plaaster.

Se jures pruki ka rohto mis sa sissewottud, wiin-ädikas on siis wägga hea. Ehk pallu moisast sedda kamwri ädikast, mis minna saksa arsti ramato sees öppetasin. Sedda wist woid sinna isseennast ning ku muud aitada, kes kül piddid surrema, kui neil ep olleks abbi otsitud.

Kust turnukse mis se kurri többi on, ning mis agga muud muhhud, hawad, ning wigga (skorbut) on.

Monnel on wigga mis kurja többe sarnane on, saksad nimmetawad sedda skorbutiks;

skorbutiks; monned arwawad ka tedda kurjaks többeks, ning kül on monnikord raske öiete ärratunda mis se skorbut ehk mis kurri többi on. Tarwis on et sa moistad wahhed tehha nende wahhel, et sa tead ennast hoida kurja többe eest, sest se hakkab kül pea külge; ühhest ainsast kes kurja többega on, woib keik se perre ehk koggone üks terwe külla kurja többega sada. Hoia ennast selle pärrast, et sa sellele, kel kurri többi on, ei tulle wägga liggi, et sa ei magga temma liggi, et sa ei wihtle temmaga ühtlase, et sa ei panne temma rided ennese selga; kes holeto on, selle külge woib kül pea hakkada se kurri többi. Nüüd peab sulle teäda antama kust sa woid tunda neid kellel kurri többi on, et sa ennast moistad hoida nende eest. Se teine wigga se skorbut ep olle mitte nenda pahha kui se kurri többi, ning temma ei hakka ka mitte külge. Se agga on kahjo teggew, kui teisel on pahhad muhhud täis mädda, sest kui se skorbuti mädda sinno lihha peäle tulleb, siis woiks temma ommeti ka sinno külge hakkada.

Skorbuti ning ka kurja tõbbe jures on muhhud, agga õppi sedda wahhet mis nenda wahhel on et sinna mitte ei eksi.

Skorbuti muhhud on keigeennamiste jalla kuljes, nemmad on maddalad, neil ep olle mitte walge äär, nemmad on tumme punnased, kui neid õrutakse siis tulleb werri wälja. Kurja tõbbe muhhud on kõrge ärega, mäddaga ning saggedaste jätwad nemmad süggawad augud. Se keigeselgem märk on suus. Kus skorbut on, sellel hamba iggemed tewad haiget, ning kui neid õrutakse siis werri tulleb wälja. Kurri tõbbi on kurgo sees; kurk jääb punnaseks. Monnel teeb kül kurk haiget sure külma läbbi, agga se jaab jälle parremaks; nisuggust ei pea sinna mitte arwama kurja tõbbega ollewad. Agga se kurgo wallo mis kurjast tõbbest tulleb, se annab kül monnikord pissut järrele, agga teeb ka ueste jälle haiget; nisuggused innimessed on allati kurkust haiged. Sellel on wississte kurri tõbbi, kelle kurkus sa nääd walged lappid ollewad kui sea-pek, ehk kelle kur-

go.

go-laggi on hukkas; kui ta rakib labbi ninna, siis se kurri tobbi on jo wagga woimust wotnud. Nisuggise eest hoia ennast, ärra so, ärra jo temmaga, ärra magga temma liggi.

Monnikord ei olle kül ühtegi muhhud nabha, ning siiski woib temma ihhus olla sesamma kurri tobbi; kui temmal on allati lu-wallo, keik lukondid tewad haiget; se wallo saab siis kangemaks, kui nisuggune tahhab maggada ning hakkab sojaks jäma omma wodi sees.

Kül ma woiksin monnesuggust rohto nimmetada, mis ni hästi kurja tobbe wasto, kui ka skorbuti wasto aitab. Agga mollemad need haigussed on wagga rasked parrandada; paljo aega ning paljo rohto on tarwis enne kui innimonne koggone terweks jaab kes sedda rasket wigga tunneb; ning minna ei ussu mitte et sinno kannatus sedda annab et sa isse woiksid oige wisiga aega moda sedda rohto prukida.

Siiski

Siiski tahhan minna sind öppetada, mis nouga sinna woid aitada ennast üyhe ehk teise wigga sees. Kui sul on se skorbut, siis korja ennesele männa kassud üks hea peo täis, selle jure panne üks peo täis ubba lehhed olgo wärsk d ehk mis sa olled enne kuiwanud. Kui sa woid sada, siis wotta ka emma tus ning panne sedda jure. Need ubba lehhed ning emma tus sawad penikesseks leikatud, siis sa pead neid keetma wega. Olgo sulle need männa kassud üksnes, ehk need ubba lehhed ning emma tus, siis wotta neist üks peo täis, walla kaks topi wet peäle, keeta hästi ühhe potti sees, agga sedda potti katta peäit kinni kui sa keetad. Kes tahhab, se woib ka jure panna kaddaka marjad, sedda wisi et sa panned üks peo täis kaddaka marjad ning kolm peo täis need teised rohhud. Sestsammast wottad sinna siis hawal üks peo täis, ning keetad sedda kahhe topi wee sees. Sedda joki pead sinna joma iggapäädw kaks ehk kolm kord, iggakord üks olle klas täis; pesse ka ommad hawad sellesamma jogiga iggapäädw puhtaks, kui

sulle

sulle hawad on. Needsammad rohhud woiwad sind ka aitada teist wisi; wotta neist kolm peo täis, touka neid penikesseks, panne neid pissokesse linnase kotti sisse; kui sul on wärske öllut, siis panne ühhe pole wadi sisse se weike kot keige nende rohtudega ni kaua kui se öllut käib; kui öllut mitte ennam ei käi, siis wotta se weike kot jälle wadist wälja. Nüüd on se öllut rohtudest wäggew ning teeb sind terweks sinno skorbutist, kui sa iggapäwa temmast jood kolm ehk nelli ölle klasi täis.

Monned, kellel skorbut olli külges, on keetnud mädda reikast ölle sees, ning nemmad on se läbbi ka abbi leitnud.

Monnikord on neil, kes skorbutiga on, paljo pallawat, nende su on allati kuiw, neil on allati janno; nisugguſed peawad tühti joma petti-pima. Wotta ka kaddaka marjad, walla nende peäle pallawat wet, lasse tedda seista kunni se wesst külmaks on jänud; sedda wet pead sinna iggapäwa joma keige mu wee ehk jogi asmel.

Kurja

Kurja tõbbe wasto monned prukiwad sedda joki, mis minna praego õppetan, se on mitto aitnud. Osta Apteke peält Pransusse pu juurt (Sassapatille wurtsel) üks nael, ning Senes-lehhed nelli loot, wotta ka kobro ehk takkia juurt üks werendeel nael, sedda juurt woid sinna isse korjada ning kuiwatada, kui ta on enne puhtaks tehtud. Need kahhed jured, ni hästi pransusse pu juurt kui takkia juurt leika penikesseks, walla kahhekssa topi wet peale, panne neid tullele keetma senni kui kolmas ossa on sissekeetnud; siis panne wimati need senes lehhed ka jure, need peawad agga pissut keetma, mitte nende kaua kui need jured. Kui se on keik nenda tehtud, siis kurna sedda wet rättiko läbbi, ning jo temmast iggapääw üks ehk kaks ölle klast täis honiko, kui sa alles ommas wodis olled, louna aial, ning õhto kui sa maggama heidad. Se jook peab ollema pissut soe. Need rohhud mis kurnamisse jures rättiko sees mahhajäwad, on weel wäggewad, walla nende peale weel nelli ehk kuus topi wet, keeta neid

hästi

hästi ning pruki sedda iggapäwaseks jogiks. Sesamma jook teeb passandama. Kui sa liaste hakkad passandama, siis pead sinna joma kassinamaste. Selle jogi jures on tarwis moistlikkud wisid piddada omma sömisse polest, muido ei olle ühtegi abbi. Sinna ei pea mitte keiksuggust roga söma, mitte solased kallad, mitte sea lihha, mitte suitsetud lihha, mitte happo roga ei pea sinna söma. Agga sedda woid sa sua kaera tango ehk oddra tango leent, wassika ehk kanna ehk weikse libha keetetud ehk küpsetud. Wina ei pea sinna mitte üks suggu joma.

Kui so wigga on wanna ning raske siis pead sinna joma sedda joki nelli ehk weel ennam näddalit järrestikko. Kui sinna sedda ei te, kui sinna ei olle kannatlik siis sinna ei sa ellades öiete terweks. Et kül need muhhud jäwad terweks ning wallo jääb mahha, siiski jo ikka weel sedda joki, ning ärra arwa ennast weel mitte koggone terweks; sest kui se kurri wigga ei sa mitte täieste so ihho seest wälja, siis sa olled agga terwe ürrikes-

seks

seks aiaks, ning pärrast tulleb se többi ueste.

Ni kaua kui sinna jood sedda joki, siis pesse keik omma ihho soja wee sees iggas näddalas kaks ehk kolm kord, agga mitte pallawa souna sees; siis kül pea se wallo jääb mahha sinno lukondide sees, ning need muhhud sawad pea terweks.

Kui sa olled täieste terweks sanud, siis minne sauna higgistama, ning lasse keik ommad rided hästi puhtaks pesta.

Emmaga wigga.

Emmaga wigga on kui üks naeste rahwas tunneb suurt wallo kehha sees ning suurt hädda süddame al. Kui se wallo saab kangeks, siis monnikord temma minnestab. Emmaga wigga tulleb neile naestele kellel ep olle riete pealsed korra pärrast, olgo et need mahhajäwad kange tule rawwandusse ning külma läbbi, ehk raske haigusse läbbi; ka neile

kes

kes wägga raske lapse waewas ollid, ehk neile kes wigga sawad kui nemmad ennast wasto on, woib tulla emmaga wigga. Teile on se wiis selle wigga wasto nabba peäle panna ühhe potti; se on hea, wallo wähhendakse siis.

Teie woite ka ühhe plaastri tehha mis süddame ning köhho peäle saab panna; moista, wotta linna-seemned üks ehk kaks peo täis, Saksa kanna persed ehk penikesseks leikatud lewerstokki üks peo täis, hummalid üks pool peo täis. Keeta sedda ölle ehk kaljaga et ta paksuks saab kui pudro, panne sedda köhho peäle ni sojalt kui woib sallida; enne kui ta külmaks jääb, sojenda ueste ning panne ueste peäle.

Kes tahhab, se wotko ükspäinis need linna-seemned ning keetko neid piimaga, panne sedda tühti peäle sojalt.

Ka on monned rohhud mis se töhbine woib siissewotta, kui on juda sit; ehk osta Apteke peält Terpentin ölli

ning anna temmale kakskümmend ehk nellikümmend tilka. Apteke peäle on ka weel üks teine rohhi, selle nimmi on Pibergeil (bibergeil) osta sedda, wotta ni paljo kui kaks ehk nelli hernid, touka penikesseks ning anna sedda naesele soja öllega. Kui naesel omma emmaga wigga jures on liaste pallaw, siis peab temmale adrit lastama.

Kui sa nääd et üks naeste rahwas minnestab, siis sa pead temmale ninna al piddama körwetud sulge ehk körwetud karwo, ehk sa pead külma wet temma näo peäle ripputama. Keeta üks jook mis se tõbbine naena woib jua. Wotta saksa kanna persed, raud rohhi, poio, iggaühhest üks peo täis, walla kaks topi wet peäle, ehk kui tõbbisel ei olle pallaw, siis wotta wee assemel kaks topi öllut, panne jure üks lussika täis toukatud kõõmlid, lasse keik sedda hästi keeda ühhe kimukaetud riista sees. Sedda joki kurna rättiko labbi, ning anna tõbbisel naesel pissut hawal sest jua.

Walla

Walla kanget wina juda sitta peále, panne sedda seisma sojas paikas, siis juda sit ligguneb ärra; se winaga woia többise ihho.

Kui se többine naene hästi süggawaste soja wee sees woiks istuda; et ta hakkab wee sees higgistama, siis wallo jääb pea mahha ning többine saab kergemaks.

Jalla paistetus ning wee-többi?

Nende jallad, kes kaua on többised olnud, paistetawad wahhest üllés, ehk ka nende köht; kui sedda rohtudega ärra ei arstita, sils woim löppeb ikka ennam ärra; sepärrast on tarwis warsti essimessest otsast nou otsida.

Essite hörru sedda paistetust willase ridega maggama minnes ja üllestoustes. Kaua pead sa hörruma jallad, muido polle sulle sest ühtegi abbi. Pea ommad jallad soja wee auro peále ning hörru neid, siis paistetus allaneb enneminne. Agga

ärra panne jallad mitte wee sisse, muido paistetawad nemmad weel ennam. Kui sul on kaddaka marjad, siis panne pissut sitte peäle, pea omma rie sedda wisi et se suits senna külge käib, hörusellega, siis on ta weel parrem; te sedda tühti. Keeta ka kaddaka marjad wee sees, ehk küpseta neid pissut et nemmad ärra ei pölle, walla keewa wet peäle, jo sedda sojalt. Homiko ning öhto wötta sisse kaks noa otsa täis sola; ehk osta Apteke peält sedda kirjo sepi, leika sedda penikesseks tükkiks, te neid sörmede wahhel ümmarkusseks ni sured kui herned, neist neela terwelt kakskümmend tükki alla igga öhto ning ka homiko.

Kui sinno ihho jo wägga paistetand on, siis pölleta kaddaka puud tuhhaks; igga kahhe peo täie peäle sedda tuhka walla üks toop pallawat wet, siis seisko temma, senni kui ta ärrajahtub. Kui sa tahhad, siis walla pissut wina sekka. Sedda joki jo iggapääw kolmkord, homiko louna aial ja öhto, iggakord kahhekka ehk kümme lussika täis.

Wee-

Wee-többisel on ikka suur janno. Sedda ennam temma joob, sedda ennam touseb se paistetus; selle pärrast ei pea temma mitte paljo joma. Temma wotko iggapääw üks paar noa otsa täis Salpetrid suhho, siis ni hästi janno kui se paistetus saab wähhemaks. Se wihtleminne saunas ei aita ühtegi, monni on wihtlemissest weel ennam üllespaistetand; kes wina ning öllut armastab, se teeb omma többe raskemaks.

Monnikord ei olle mitte wessi waid tuul lihha ning nahha wahhel. Kui tuul on ihhus, siis so köht on wägga üllesaetud; kui käega peälelüakse, siis tümmiseb se kui üks trom. Kui wessi on ihhus siis sedda tunnukse sest, kui sa üht kät panned ühhele pole köhto, ning lööd teise käega teisele pole, siis sa tunned et wessi köhho sees ligub. Kellel tule-wigga on, se wotko kaddaka marjad, lorberid, ja köömlid, keetko neid weega, ning iogo sedda kaua.

Kellel keik ihho ning näggo on üllespaistetand,

paistetand, sellel ei olle paljo abbt leida; nisuggused surrewad ennamiste ärra. Wihtseminne ei tahha paljo aitada, wigga saab ehk koggone raskemaks. Prukt need rohhud mis ma enne nimmetasin.

Need ussid

Innimessele on kolmesuggused ussid. Essimenne suggu on need solikad (Spulwürmer) need näwäd wälja kui wihma ussid, omneti on nemmad paksemad ja walged. Keigeennamiste on need lastele. Neid tunnukse sest, kui laps omma ninna hörub tühti, kui temma köht kowwa ja suur on, ning kui laps kahwatand ja kollane wälja näitab. Nisuggused lapsed sowad paljo, keigeennamiste kuiwa leiba. Homikussel aial jookseb neile wahhest wessi suust; monnikord on neile köht lahti monnikord on nemmad unised; ö aial kiesendawad nemmad äkkiste kui ussid hakkawad wahhest soled hammustama; nende suust tulleb ka pahha hais.

Solikatte

Sollkatte wasto osta Apteke peält solika rohto (Setwersaat), segga sedda meega et se messi sest paksuks saab, sedda anna lapsele wanna ku aial, kaks noa otsa täis ehk ennam, igga homiko kui ta alles sõmata on; ärra anna temmale siis ühtegi sua lounani, siis surrewad ussid sest ärra; sinna pead agga monnigad homikud järrestikko sedda pulwert meega andma, sest ühhe korraga ei aita ta ühtegi. Osta ka Apteke peält Jalappi juurt, anna pissokessele lapsele üks weike noa otse täis, suremale anna kaks noa otsa täis. Se pulwer teeb köhhust lahti ja sadab ussid wälja.

Weel hölpsama wisiga sawad ussid ihhust wälja; anna omma lapsele wärske woi sool-wet; noremale anna kaks, suremale nelli ehk kuus lussika täis, se sool-wessi teeb köhhust lahti ja puhhastab ussidest.

Keeta küüslaukud vinaga ning ánna sedda lapsele, se aitab ka. Ehk anna lapsele küüslaukud woi-leivaga sua,

enne kui nemmad mu leiba sõnud, se on ka hea, ja ei lasse mitte ussid woimust sada. Nendasammoti wotd sinna ka lastele anda süa sibbolad woi leiwaga.

Se teine suggu ussid on need solkmed (Bandwurm), need on need keigekurjemad ussid. Sesamma us on wägga pitk ja penike, monnikord on temma pitkus sadda künart. Temma teeb innimessele kus ta on, suurt hädda. Se us on arwaste agga laste sees, keigeennanniste leitakse tedda wanna rahwa ihhus. Kellel temma on, selle südda pöritab monnikord homiko, nabba ümber wallutab, monnikord paistetab köht äkkiste ülles, monnikord teeb temma jamsima, monnikord tombab temma ennast kokko kui üks kerra siis on temma kui üks ümmarkunne paistetus tunda, monnikord käib temma ihhus kui wee laened.

Kül on raske sedda ussi tappa ning ihhust wälja sada. Osta Apteke pealt Terpentin ölli ning Kiwwi ölli, (Stein öhl) ühhest ni paljo kui teisest;

panne

panne need kaks ölli suggu seggaminne; üks wanna inninenne wöttab sest kuuskümmend ehk sadda tilka homiko; woia ka sellega omma ihho, siis wallo jääb wähhemaks. Nendasammoti woia sellega laste ihho kui nemmad wallo tundwad, ning lasse neid ka kakskümmend tilka allaneelda, wäeti laps saab wähhem, üks kangem saab ennam tilka. Osta ka Apteke pealt penikesseks toukatud Jalappi juurt, sest wottab üks wanna inninenne kaks noa otsa täis homiko, kui se ei te sind köhhust lahti, siis wotta teist ning kolmat korda. Sesamma Jalappi juur ning ka küüslauk sadab abbi selle ussi wasto.

Se kolmas suggu ussid on pissokessed walged kui linna luud, need on keigeennamiste lastele, pärraka-sole sees. Nemmad süggelewad monnikord nenda et lapsed hakkawad koggenatta kissendama, ning ei tea mitte mis wigga neile on. Wotta üks weike tük sea-pek, pista sedda taggant sisse, panne enne üks weike pael pekki külge, et sa sedda woid jälle

wälja tommada. Need pissokessed ussid hakkawad siis selle sea-pekki külge. Kui sa woiksid kannepi-ölli ehk poom-ölli putkega lapsele taggant sisse pumpada (klisterida), siis need ussid surrewad sest.

Kellel ussid on, se peab agga tühti joma piima, ni sojalt kui ta lehma missast tulleb, siis leiab temma ka abbi. Keetetud piim ei olle mitte nenda hea.

Werre-jookmissest

Monnikord tulleb werri innimesse ninnast ehk suust, monnikord oksendab temma werd wälja, ehk werri tulleb kussega; monnikord on naeste ride-peälsed wägga rohkeste.

Monnikord on se wägga hea kui werri tulleb innimessest wälja, sepärrast ei pea sinna mitte keigesuggust werre-jooksmist keelma. Kui ühhe többise ninnast werri tulleb, siis se on nendasammoti hea kui olleks temmale adrit lastud. Kes sedda

tahhaks

tahhaks warsti keeldä, se teeb selle wo-
bisele suurt pea-wallo et temma ehk kog-
gone hakkab jamsima; se werri woib ik-
ka jooksta, senni kui se többine jääb pis-
sut woimatumaks, siis püa sedda werd
keelda. Wotta Maria-jäa, kloppi sedda
munna-walgega, sedda panne paksult
takko peäle ja pista nunnasse, siis werri
jääb seisma. Ehk lasse temma jallad soja
wee sees piddada, agga mitte palsawa
wee sees, se on kä hea. Ehk wotta sea
sit, kuiwata sedda p[illegible] peäle,
ja lasse sedda ninn[illegible]
werri jääb kinni.
moisast woid sada [illegible] pul-
wert, siis anna [illegible]ahhe ehk
kolme tunni pärrast [illegible]ammesele üks
hea noa otsa täis.

Keigesuggusse werre-jookmisse jures
on hea et sa adrit lassed. Sinna peab
jalla peäle adrit laskma, kui se werri tul-
leb sinno nunnast ehk sinno suust. Agga
kui naese ride-peälsed wägga rohkeste on,
siis peab temma käe peäle adrit laskma.
Se ep olle mitte kül et pissut agga las-
takse; waid ni paljo peab laskma et ab-
bi sest tulleb.

Kui

Kui kegi haisutab wärske sea sitta, siis se teeb werd ka seisma. Agga kui ride-peälsed on rohkeste, siis woia wärske sea-sit linnase rie peäle, ning panne sedda naese ihho peäle; ehk kasta üks närts kange ädika sisse, ja panne sedda naese häbbedusse peäle; ehk kasta sea-sit ädikaga ning panne sedda peäle, se on weel wäggewam. Se jures anna temmale ka sedda lännmatawat pulwert.

Kui [illegible] raud rohto ning jo[illegible] werrejooksminne an-nab[illegible]

Süggelised ning kärnad

Siin on tarwas waghhet tehha. Monnikord näitab se kurri többi wälja kui kärnad. Monnikord süggelissed on head, monnikord öiete pahhad; monnikord on neinnmad kuiwad, monnikord märjad.

Kellel kuiwad süggelissed on, se peab keetma takkia juurt, ehk pran-susse pu

susse pu (sassaparille) ja sedda wet joma, siis need süggelissed tullewad parremine wälja. Kellel need märjad süggelissed on, se peab wewel-blomid rössa pimaga joma, lapsele antakse igga homiko ja öhto üks noa otsa täis, wanna rahwale kaks noa otsa täis wewel-blomid. Sedda pead sinna monne päwaga järrestikko wotma, siis need süggelissed tullewad hästi wälja.

Sinna ei pea mitte warsti esimesest otsast ennast woidma, kui sa lärnaseks saad; sest kui süggelissed löwad sisse taggasi, siis tulleb surin ehk mu rigga, wiggased silmad, körwad mäddaga, rasked rinnad, ehk muud. Agga kui sa olled enne rohto wotnud tük aega, nris läbbi so werri on puhhastud, siis sa weid ennast woida julgeste saunas.

Wotta penikesseks taukatud wewlid kaks jaggo, püssi-rohto, toukatud lorberid üks jaggo, ilma solata sea raswa rohkeste, segga sedda keik kokko salwiks ja woia sellega sedda innimest kes

kär-

kärnane on, sauna sees. Sinna woid ennam kui ükskord woida. Kui temma on puhtaks sanud, siis peab temma omnad wannad rided pessema ning wewli suitsoza läbbisuitsetama, muido hakkawad need kärnad ueste temma külge wanna riedest.

Kui kege on puhtaks sanud kärnast, agga temma hakkab köhhima ehk wallo tundma lukondide sees, siis on se üks märk et kärnad on taggasi sisselönud; misuggusele anna iggapääw kolm kord wewel-blomid ning lasse tedda saggedaste hingistada, et need kärnad jälle wälja tullewad; sest enne ei anna se wigga mitte järrele, senni kui süggelised jälle hästi waljas on.

Mis üks äm peab tähhele pannema, kui tedda kutsutakse naese jure kes lapse = waewas on.

Paljo on sedda naesterahwast kes ämmaks kätwad, agga pissut on neid kes öiete moistwad, mis selle ammeti sees

köhhus

kohhus on moista. Kül on, suur ön kui so naene kes lapse-waewas on, leiab tarka ämma. Mitto naesi surrewad lapsesamisses, ehk sawad wiggaseks, rummala ämma sü läbbi. Mitto lapsi surrewad emma ihho sees ehk tullewad wiggased ilmale, kui se äm ruummalaste ja waljuste nendega ümberkäib. Kes ausaste tahhab ämma ammetit prukida, se peab emme öppima ning moistma kuida naeste rahwa ihho seestpiddi on ehhitud, temma peab teädma need kohhad kus se loom emma ihhus omma aega kaswab inninesseks, temma peab teädma missugased luud ning sissekond seäl kohhal on, ning mis wisiga laps peab ilmale sama; kui temma sedda ei tea, sis ei woi temma mitte aitada kui juhtub raske lapse waew olla naesele, kes tedda on kustnud. Saggedaste on se äm agga sis hea, kui Jummal isse aitab; agga kus hädda on, seäl ei tea temma ühtegi nou egga abbi.

Naese ihho on sedda wist ehhitud seestpiddi, et emmagas keikipiddi lude wahhel käib. Need luud on kanged, nenmad

hoidwad

wad kokko ning ei anna mitte wennitada ehk laiale alada. Keigeennamiste se häbbedusse lu eespiddi, mis käega woib tunda wäljastpiddi, se seisab wasto kui laps pead sündima. Kohhe selle lu tahha on se kussi-pois, nenda kui leidakse kui sa ühhe tappetud weikse sissekonna watad. Poie tahha on se emmatus ehk lapse kodda, ning selle tahha on se pärraka-sool. Lapse kodda on siis öiete keskpaikas, pissut üllespiddi ihho sees, temma on waewalt tunda ühhe naese jures kes ennast wasto ei olle. Emmaga sees on üks su ehk auk, agga se on allati kinni; temma on tunda pissut körge ollewad kui koera ninna. Selle sees on se loom ning kaswab senni kui ta sünnib. Kui se aeg kätte jouab et laps peab ilmale sama, siis laps jääb raskemaks, sepärrast lähhäb siis se lapse kodda allapiddi; nüüd on se auk enneminne tunda. Temma ei olle siis ka mitte ennam körge tunda, waid silledam ning ümmarkusse ärega. Kui laps peab ilmale tullema ning kui need öiged wallud on, siis se su lähhäb lahti, sest se laps tulleb temmast lähhe.

Se

Se su on kitsas, eespole on se lu mis ei woi järrele anda; sepärrast on tarwis et se laps öigel wisil ja öige paika peäle maggab, kui ta peab ilmale sama. Se öige luggu on et lapse pea tulleb essite silmadega allapiddi, siis palled käiwad pärraka-sole peäle, se on pehme et nemmad ei woi wigga sada. Kui laps maggab emmaga su ees poikiti kehhaga ehk seljaga, siis ei woi temma mitte ilmale sada, sest se su ei anna mitte ni lato awwada. Se laps mis poikiti tulleb omma emmale suurt wallo. S dasammoti on se luggu pahha, kui käsi ehk jalg essite tulleb, sest si temma ka poikiti; sedda wist ei woi ma mitte sündida; agga kui temm leb kahhe jallaga, siis woib kül pe leida.

Se äm peab öppima ning moistma mis tulleb tehha kui se laps ei tulle mitte öiete. Se emma ei woi ennast mitte paljo aitada, weel wähhem se laps, sest se on emmaga sees lude wahhel kinni.

Nüüd peab korra pärrast ööldama mis wisiga lapsed ilmale tullewad.

Se äm kes naesele tahhab abbi sada lapse waewas, peab keigeennamistetundma emmaga luggu. Temma pistkoomma sörme ehk kät tassaste naese häbbedusse sisse, siis ta tunneb üllespiddi puko; kui ei olle weel lapse samisse aeg, siis se puk on kinni, waewalt lähhäb üks örm sisse; kui naesele tullewad wallud, se puk lähhäb lahti; se auk ehk su öiete laiale lahti kui laps epab sündi- sest laps tulleb siit läbbi. Selle au- s on üks öhhuke nahk tunda, mis esst seisab, selle wee sees on se laps. kui se nahk löhki lähhäb ning wesst tulleb, on saggedaste jo nahhast tunda, missuggune lapse koht ees- seisab emmaga sees, pea, jalg, sst, selg ehk kehha. Kül on tarwis et se äm sedda enne katsub, siis ta tunneb mis luggu naesele saab, ning kas temmale raske lapse waew ning wallo saab ollema. Ka on tarwis katsuda kus se emamga su seisab, ehk ta on otsekohhe häbbedusse

hähhedusse sees, ehk küllele, eespiddi ehk taggapiddi. Kus emmaga su ei seisa mitte otsekohhe, siis tulleb naesele raske lapse waew.

Ilma wallota ei tulle üksi laps ilmale; siiski on ühhel naesel surem wallo kui teisele. Need wallud saatwad last ilmale, sest siis lähhäb emmaga su lahti, emma püab last wälja sada, ning se laps püab wälja tulla. Wägga tarwis on tähhele panna, missuggesed wallud on; monned on öiged, monned on agga kuiwad haiged. Kui on kuiwad haiged siis peab sedda naest rahhule jätma et temma joud ei löppe enne aega, waid et temmal siis weel joud on kui need öiged haiged tullewad. Need öiged haiged hakkawad rist-luust ning küljest, nemmad lähhäwad hähhedusse ning reiete pole. Need kuiwad ehk tühjad haiged on agga üks kehha wallo.

Enne kui laps sünnib, peawad wemmed lahti minnema ning se wessi wäljajooksma mis sees laps maggas. Kui wemmed,

med, mis wee-pole sarnatsed ort, jo kun-nukse ning ettetullewad, agga et nemmad ei tahha mitte lahti minna, nenda kui momikord juhtab, siis se ärn peab neid katke wautama küüntega ehk neid pissokesse terrawa noaga pissut lahti leikama et wessi wälja saab; agga temma peab motstlikkult nattukest noa otsaga ülles tombama et temma lapsele kahjo ei te. Pahha on kui wessi wägga warra hakkab jooksma, sest laps jääb ilma asjata warreminne kinni wautud ning emmagas jääb kuipaks.

Nüüd ärn peab katsuma sure holega, kuida wisi se laps maggab; sest kui laps ei magga mitte nenda kui kohhus on, siis waewatakse sedda waest maest ilma asjata, ja temma jääb enne aega ramnotumaks. Kui laps maggab öigel wisil, nenda kui ma enne nimmetasin, et pea on ees ning silmad allapiddi emmaga sees, siis ärn peab katsma kas ta tedda woiks kinni wotta. Kui laps ei anna weel ennast kinni wotta, siis peab aega andma ning kannatama senni kui need öiged hai-

ged

ged tullewad; kui need on, siis aia naest tagga et ta püab last wälja sada; se äm peab püüdma et ta woib aitada kui tarwis on; moista temma peab ommad sörmed lapse kaenla ja öllada alla pistma ning sedda wisi tedda wälja tombama.

Monnikord ei tahha need haiged mitte öiete käia, keigeennamiste kui se naene on wägga rammoto, ehk kui temmal on kuiwad haiged, ehk kui temma on liawerrega. Kui temmal on wägga pallaw, siis peab temmale adrit lastama kõe warre peäle. Kui temmale on kuiwad haiged, siis peab temmale sisse antama juda sit, ehk wotke üks toop öllut, sellega keetke üks lussika täis keemlid ning üks peo täis saksa kanna persed andke sedda naesele pissut hawal jua; ehk andke temmale üks noa otsa täis tonkatud lorberid igga kahhe ehk kolme tunni pärrast öllega, kui temmal ei olle liaste pallaw. Ehk keetke lewerstokki öllega ja anduge sellega naese kõhto. Need öiged haiged tullewad ka siis kui äm ommad sörmed ni süggaweste naese emmaga

sisse pistab kui temma woib, ning selle sees sõrmed ligutab, agga temma peab igga kord enne omma kät raswa ehk õlliga woidma, ning küned mahha leikama, ning ennast hoidma et ta küüntega ei kratsi egga kahjo ei te.

Kui laps maggab õiete nenda kui kohhus on, ja siiski ei tahha weel ilmale tulla, siis peab naesele antama nisuggust rohto mis last wälja aitab: agga kui laps ei magga mitte õiete, siis ei pea ühtegi nisuggust rohto temmale antama, muido se woiks naesele kahjo tehha ning tedda ärratappa. Se laps mis õiete ei magga, ei sa mitte ilmale et sa kül kümme kord rohto annad. Kui sa tahhad anda nisuggust rohto mis last wälja aitab siis anna naesele kuiwatud angria makso kaks hea noa otsa täis, ehk pallu moisast kanelid üks pool loot ning pissut sawranit (saffran) te sedda penikesseks pulwriks ning anna naesele üks ehk kaks noa otsa täis õllega ehk jodawa winaga üks ehk kaks kord. Se jodaw wiin on weel parrem kui õllut, kui se

naene

naene joob agga sedda paljast jodawat wina, siis se kinnitab tedda ning aitab tedda lapse waewa sees. Siiski peab temmale enne adrit lastama kui temmal on liaste pallaw.

Monnikord maggab se laps öiete kül, need öiged haiged on ka, agga siiski ei woi laps mitte ilmale sada, kui emmaga koht on wägga üllespaistetand ehk wägga kuiw on. Siis keetke linna seemned pimaga ehk lewerstokki öllega ning pange sedda peäle, sedda kohta auduma, ning laske ka se soe aur selle kohha pole käia. Ni kaua peab ühte puhko auduma, senni kui se paistetus allaneb. Se tulleb tarwis keigeennamiste siis, kui naene on jo kaua lapse waewas olnud. Emmagas mis wägga kuiw on, peab woidud sama ölli ehk raswaga.

Kui mollemad lapse jallad tullewad essite wälja, ning laps maggab kohhe peäle, siis äni peab jallad kinni wotma ning last tassaste wälja tombama; kui temma panneb soja rättiko jalgede ümber,

siis nemmad ei libbise käest ärra, ja temma woib siis parreminne kinni piddada.

Kui mollemad jallad tullewad, agga laps maggab selja peäle, siis peab äm ka jallad kinni wotma, agga temma hoidko, et lapse loug kinni ei jä emmaga lu külge, ning et temma ninna wigga ei sa. Sepärrast peab temma pahhema käega järrele aitma ning ellaste ja tassaste katsma et loug lu alt saab hästi wälja. Kui loug on läbbi sanud, siis peab temma ommad sörmed lapse silmade peäle pannema et lapse ninna jääb ämma sörmede wahhel et ninna ei sa wautud. Weel parrem on, kui äm katsub last reiedega ümber pöörda köhhuli, kui temma jo köhhust sadik wäljas on.

Kui laps ei magga mitte öiete, siis on tarwis et äm pütab lapse jallad kinni sada ning keik sedda last tarkaste pöörda.

Kui lapse perse on emmaga su ees, siis lükka tedda tassaste taggasi mollema peialtega, kui temma ei olle liaste wälja tulnud;

tulnud; otsi parrema kaega lapse jalg, katsu selle jalla kulges üllespiddi sen kui sa ka teist jalga leiad, wotta mollemad jallad kinni, tomba neid emmaga su pole, ning tomba siis jalgega last wälja. Mis koggone tillokessed lapsed on, need woiwad ka sündida sedda wisi et perse essite wälja tulleb; ám peab agga pisima ommad sörmed pusade alla, ning last wälja tombama.

Kui üks ainus jalg tulleb ette, sils lükka last ka tassaste taggasi ni paljo et sa ka teist jalga kinni saad, et sa mollemad jallad ühtlase woid wälja tommada.

Monnikord on kaksikkud emma ihhus; sepärrast ei pea se ám mitte sega rahhul ollema et temma kaks jalga kinni wottab, waid temma peab essimesse jalla külges üllespiddi otsima ka sedda teist jalga, et temma wahhest ei hakka mitte wälja tombama kaks last ühtlase, kui ta peaks wotma kaks jalga mis ei olle ühhe lapse jallad.

Arwaste tulleb se laps ilmale mis ühhe jallaga saab wälja tommatud; kui ám ei seia teist jalga, siiski peab temma katsma teise pölwe kinni sada.

Kui lapse käe-wars essite ettetulleb, siis ei pea mitte ükspäinis sesamma käe-wars, waid keik se laps tassaste sama taggasi lükkatud, senni kui ám omma käega woib emmaga sisse sada. Nüüd otsigo temma mollemad jallad ning katsko nendega last tassaste pöörda, siis se käe-wars saab ühtlase omma paika peále. Kes tahhaks käe-warrega last ihhust wälja tommada, se woiks suurt kahjo tehha; laps ei woi mitte ilmale sada sedda wisi, agga se käe-wars woiks koggone otsast ärra kistud sada.

Laps maggab kül öiete kui temma pea essite ettetulleb, ommeti woib ka siis weel raske lapse waew olla. Pange sepärrast ka lapse körwad hästi tähhele, kui se pea on ni paljo ettetulnud, et neid woib tunda. Kui teie näte ja tunnete et üks körw on üllespiddi, teine allapiddi, siis

emma

emma ning laps wonwad kül pea surra lapse waewa sees. Laps maggab siis wildo, teine ölla tulleb wasto häbbedusse lu, ning emma seljatood on teise ölla wasto, sedda wisi seisab laps kahhe lude wahhel wautud. Se ainus nou on siis et ám katsub lapse pea tassaste allapiddi wautada emma pärraka sole pole. Temma peab ka kiusama et ta ommad sörmed saab lapse pea ümber, ehk ta woib siis last nattukest tombada eespiddi, ehk ta saab lapse käe-warre kinni.

Se laps kes nenda ilmale sünnib et temma jallad tullewad essite wälja jäab monnikord kinni ölladega. Kui se luggu on nenda, siis ám peab katsma et ta lapse käe-warred saab kätte, siis ta woib tedda tassaste wälja tombada.

Kui lapse pea ei seisa mitte otsekohhe waid wildo emmaga suus, siis temma pea peab warsti sama tassaste allapiddi wautud; sest monnikord jäab temma loug kinni selle lu wasto mis emmaga ees on, ja se kelab tedda ilmale tullemast.

Nabba-

Nabba-wars peab ka tähhele pantama; monnikord langeb temma wälja enne kui laps sünnib. Kui nabba-wars lapse pea körwas wälja langeb, siis heitko ennast naene selja peäle, ning lükkage siis nabba-warre jälle taggasi, muido surreb se laps warsti; kui temma ikka jälle ettelangeb, siis ruttage et laps wälja saab; tommage tedda jalgo piddi wälja.

Monnikord surrewad lapsed emma ihho sees. Need märkid kust tunnukse et laps jo on surnud, pead sinna moistma. Kui laps surreb siis se naene ei tunne ühtegi ennam et laps ihhus ligub, waid se maggab temma ihhus nenda kui üks suur kerra; kui temma ühhe külje peäle heidab, siis laps langeb ka selle külje peäle; naesel tulleb külmwerring, minnestus, kurri hais suust, emmaga seest tulleb mädda pahha haisoga; temma köht on külm allati. Lapse nabba-wars on siis ka külm, lapse nahk on sinnine ja se nahk tulleb lapsest mahha. Kui teie näte selgeste et laps on jo surnud agga et temma öigel wisil emmaga sees maggab, siis andke

naesele

naesele sedda kaneli pulwert jodawa winaga temma kinnitusseks, ning aitage ni paljo kui teie teate ja jouate et se surmud loom tulleb pea temmast ärra. Kui temma ei magga mitte öigel wisil, siis tehke nenda kui minna enne öppetasin, keigeennamiste katske tedda wälja tommada jalgo piddi. Kui laps jo on surmud siis äm woib tedda julgeste kinni wotta ja wälja tommada, sest nüüd ei woi temma mitte ennam wigga tehha temmale.

Kui naene surreb lapse waewas, siis teie peate warsti katsma last wälja tommada, sest muido surreb temma keige emmaga.

Keigest sest mis siit sadik öölsi, on nähha

1) et äm keigeessite peab sedda naest katsma, et ta teab kas öige mahhasamiste aeg on käes, woi mitte. Sedda tunneb temma sest, kui emmaga su lahti lähhäb.

2)

2) temma peab katsma, kuida se laps maggab, et se naene ei püa mitte wahest ilma asjata last ilmale sada.

3) kui laps öiete maggab, siis peab temma need öiged haiged tähhele pannema, ning naest aitma kui nisuggused tullewad; sest hölpsam on kui naene ning äm ühtlase püawad last wälja sada.

4) kui äm tunneb et laps ei magga öiete, siis ei pea temma mitte kaua ootma, waid warsti katsma last pöörda; kui temma kaua otab, siis paistetawad need emmaga su kohhad üllee, siis on se waew paljo raskem. Ni kaua kui haiged on, ei pea temma mitte last pöörma, muido jäwad need haiged kangemaks ning temma käsi saab wautud et ta tedda ei woi öiete liguda.

5) kui äm tähhab last ehk temma käewarre, jalga, ehk muud taggast lükkada, siis se naene peab seljale heitma persega körgeste, se läbbi lähhäb se laps

parreminne

pärreminne taggasi; kui naene istub, ehk pölweli heitab, siis on se taggasi-lükkaminne paljo raskem.

6) se emmaga lu mis ees on, ei anna järrele, siin jäwad monned lapsed kinni lonaga ehk öllaga; üks rummal ämkes siin tahhaks wäggise tombada, wolks kül lapse pea ehk käe-warred otsast ärrakiskuda. Sepärrast peab se äm allati lapse pea ning käe-warred tassaste allapiddi woutama, ning katsma et ta pissut pörab kus tarwis on. Se luggu on hea kui laps on allapiddi wautud, kui temma silmad on allapole; alt on keik pehme sest et pärraka-sool altpoles on; ka selle pärraka-sole al on üks weike pehme lu mis annab painutada; sesamma lu peab sama wäljapiddi painutud kui koggone üks wägga raske lapse waew on; se läbbi saab ennam maad, emmaga su jääb suremaks, ning laps worb parreminne ilmale sada.

7) iggakord kui äm ommad sörmed ehk

kät

kät emmaga sisse pistab, peab temma neid enne woidma öllí ehk raswaga; temma peab omma kät nenda sisse-pistma et küned on allapiddi pärraka-sole pole, siis kässi lähhäb parremin-ne sisse; hölpsam on ka tedda pöörda kui ta jo emmaga sees on. Et ta pe-ab enne ommad küned ärraleikama, se on jo enne ööltud.

8) se ärm ei pea mitte kowwad sannad andma naesele; temmal on muido omma hädda käes. Agga temma ärgo andko temmale mitte aega, waid aja-go tedda kui öiged haiged on, ning laps hästi öigel wisil maggab. Se on ka hea ning aitab last ilmale, kui üks teine naeste rahwas siis kui hai-ged on, selle naesele köhto ning selga trikib peält allapole. Kui haiged jä-wad mahha, siis jätke ka naesele wars-ti rahho. Se on ka hea kui teie keta-te heina peered ehk heinaseemned, nen-de peäle pange sedda naest nenda istu-ma et se soe aur käib temma emma-ga pole.

9)

9) ûks moistlik ám et pea mitte wągga arg ollema, agga ka mitte liig julge. Wąggise ei woi temma mitte last wąlja wotta. Lia julgusse ning rummalusse łąbbi woib temma sedda emma ning last ąrratappa. Kui ôige aeg kąes on et laps woib ilmale sada, siis peab temma julge ollema ilma wibimatta.

10) igga ám peaks se peąle môtlema et temma nihąsti last kui emma woib aitada, agga et rummalusse łąbbi temma ûhhele ehk teisele woib kąhjo tehha, ehk mollemad ąrratappa. Temma hoidko ennast, sest temma peab Jummala kohto ees ka omma ámma ammeti pąrrast arro andma.

Ni kohhe kui laps on sündinud, kandko se ám murret et ka pąrrimissed naesest ąrrasawad; kül suur wigga woib sest tulla kui temma kaua wibib, emmagas ehk łąhhąb siis koggone kinni, pąrrimissed jąwad sisse ning hakkawad mąd-

danema. Selle pärräst wotko äm omma pahhema käega nabba-warre ning ligutago tedda tassaste senna ning teñna, agga temma ärgo kiskugo mitte wäggise, waid tassaste et temma ühtegi katke et kissu naese ihho sees. Kui pärrimissed ei tahha mitte wälja sada, siis äm peab omma parrema kät emmaga sisse pistma, ning sörmedega, agga mitte küñedega, pärrimissed mahhakorima. Ka tulleb luggu et ka se nou ette ei lö, ning et pärrimissed ei anna weel wälja wotta; wäggise et woi ühtegi tehha; kes wäggise kissub, se woib kül pea sedda naest ärratappa: andke siis naesele aega, laske tedda hingada ning andke agga nisugguſed rohhud mis pärrimissed wäljasaatwad. Kui pärrimissed wälja ei tulle, siis andke naesele sedda pulwert mis kanelist on tehtud, ehk lorberid, andke agga monnikord igga nelja ehk kue tunni pärrast; se on sesamma pulwer mis ma enne öppetasin siis andma kui laps ilmale ei woi tulla. Selle pulwri jures keetke ka heina pöpred ehk heina seemned ning laske se soe aur naese emmaga po-

le

le käia. Ehk andke naesele kaks ehk nelli ehk kuus tilka pernstein ölli ehk terpentin ölli, se satab ka pärrimissed wälja; nisuggune ölli ei pea siiski mitte andama sel naesel, kel liaste pallaw on, sest ölli isse teeb ka pallawaks.

Werre jooksmisse pärrast tulleb ka weel middagi tähhele panna. Monnikord hakkab werri jo jooksma naesest enne kui laps sünnib. Siin ei olle ühtegi nou egga rohhi mis woiks prukida; werri ei jä seisma; waid se äm peab katsma et se laps woiks ilmale sada, keigeennamiste et ta püab sedda last jalgopidi wälja tombada. Kül siis emmagasning adrit lähhewad kinni ja werri jääb seisma.

Werri jookseb monnikord wägga rohkeste kui laps jo on sündinud. Kasta siis üks narts ädika sisse, ning panne sedda sojalt naese häbbedusse peäle. Woia ka wärske sea-sit paksult nartso peäle ja panne sedda köhto peäle. Keeta ka raudrohhi wee sees, ja sedda anna naesele

jua. Ehk sa woid ka nöggesid keeta wee sees, need tewad werre jooksmist ka seisma. Ehk pallu sedda lämmatawat pulwert ommast moisast, ning anna sedda igga kolme tunni pärrast weega, se aitab ka. Kui sa nääd et naesele liaste on pallaw, siis peab temmale adrit lastama käe-warre peäle.

Pärrast lapse sannist jookseb ikka werri, ning se on hea, se kinnitab naese terwist. Kui werri jookseb wägga kassinaste, ehk kui ühtegi ei jookse, siis peab non otsima et ta hakkaks jooksma. Saksa arsti ramato sees ollen minna öppetamud lahtiteggewad pillid ehk palsami pillid teggema, need saatwad werd jooksma, kui sa neid woiksid sada. Ehk keeta öllut, panne rohkeste woit sisse kui sa sedda keetad, kasta üks narts sisse ning panne sedda tühti sojalt naese häbbedusse peäle; agga temma ei pea mitte külmaks jäma, waid ikka jälle sojalt peäle pantama. Kui sa keetad heina pöbred ehk seemned wee sees ning lasted sedda

soja

soja auro temma köhho külge käia, siis se werre jooksminne hakkab kül pea korra pärrast ollema.

Pissokeste laste tõbbed

Se laps kes praego on sündinud, ei pea mitte warsti immema, waid temma peab terwe päwa ehk ö, nendasammoti ilma ollema, siis piim on temmale parrem.

Immewa lapse haigussed tullewad keigeennamiste sest pimast mis ta immeb, ehk sest emmast kes tedda immetab; monned tõbbed agga kui rouged, letid, soe tõbbi, need tullewad muido. Keik piim saab happuks. Kui laps liaste on immenud, siis piim jääb temma maa sisse ning saab happuks; se teeb lapsele suurt wallo temma ihho sees. Laps hakkab siis kissendama wägga, tombad jalad kokko, temma roe on rohhilinne, täkki wisil, ning näitab wälja kui raiutud mumma tükkid. Anna temmale rohto.

Wotta munna-kored, touka neid penikesseks pulwriks, sedda anna lapsele iggapäädw kaks kord emma pimaga, iggakord üks noa otsa täis: se emma woib sedda pulwert ka ükskord päwal wotta, kaks noa otsa täis ühhe hobiga. Ehk sinna woid ka teist suggu pulwert ennesele tehha. Korja wähhe-kored ka neid mis suurte jalgede peäle on; need kes wähki sowad wiskawad neid ärra, agga hoia sinna neid, sinna woid head pulwert neist tehha; keik lihha ning seespiddist nahka mis nende sees on, wotta wälja, keeta neid wee sees et ka se sool wälja tulleb mis nende sisse kees, kuiwata neid päwa käes ehk ahjo sees, touka neid penikesseks pulwriks ning anna sedda lapsele kaks ehk kolm kord päwal, üks noa otsa täis hawal emma pimaga.

Weel üks parrem pulwer on, mis sa ennesele pead teggema ning iggal aial ommas maias piddama, kui sul pissokessed lapsed on; wotta

penikesseks toukatud munna-kored

ehk

ehk wähhe-kored nelli noa otsa tåis,

annisid üks noa otsa tåis,

penikesseks toukatud peoni-juurt üks noa otsa tåis,

sawranid ni paljo kui kakskümmend oddra terra rasked on,

toukatud wioli juurt kaks noa otsa tåis,

sedda keik touka hästi penikesseks ning segga kokko. Se on üks wägga hea laste pulwer; anna neile sedda kui nenunad tõbbised on; anna üks noa otsa tåis hawal iggapäädw kaks ehk kolm kord, ehk anna sedda ka õse üks kord, kui temma raskeste haige on. Se pulwer wähhendab nende wallo, ning sadab sedda kurja mis neil wallo teeb, ihhust wälja higgi läbbi; ka sadab temma abbi kui lapse mao ning soolte sees happuks läinud piim neile wallo teeb.

Se emma peab ka saggadaste omma lapse suud watama, monnikord on lapse keele peäl walged wistrikkud nähha, need wallutawad wägga ning ei anna lapsele rahho, nenda et ta ööd ning päwad kissendab. Kui sa leiad nisugguſed wistrikkud temma suus, ehk et üks walge nahk temma keele peäl on, siis wauta porkani jured hästi, sedda wet mis wälja wautakse, keeta meega, sellega woia lapse keelt monnikord päwal. Anna temmale ka sedda lapse pulwert mis minna praego öppetasin, ehk kui sedda ei olle, siis anna sedda munna-kore pulwert. Kui sa üks ehk kaks kord pissut woiad lapse keelt plakkiga, siis ka wistrikkud kadduwad ärra. Ehk kasta narts kusse sisse, selle nartsoga te lapse suud monnikord seespiddi puhtaks, siis temma su on allati puhhas ning kerwe ja ei tulle ühtegi wistrikkud.

Ka peab emma iggapääwa tähhele pannema, kas laps wahhest on autund jalgede wahhel. Kui temma on autund, siis wotta mao-jahhud wanna pu seest,

touka

touka neid öiete penikesseks, selle kohha peäle mis on autund ripputa neid üks ehk kaks kord päwal. Ehk kasta üks narts puhta hallika wee sisse ning panne sedda tühti selle autund kohha peäle, se puhhastab ning teeb neid kohhad terweks.

Se emma kes ennast wihhastab; ei pea mitte keik omma wihha sees last immetama; sest kui laps sedda pima mis wihha läbbi on pallawaks ning täis sappi sanud, ennese sisse immeb, siis ta jääb haigeks, tunneb wallo, saab wiggaseks, ehk surreb koggone armota. Se samma luggu on ka kui emma ennast täis joob, keigeennamiste kui temma paljo wina joob, ehk ka kui temma kimalinne on. Keik se teeb lapsele wallo, se waene loom peab siis omma kurja emma kurjad kombed kandma. Mittokord on jo se läbbi üks emma omma nore lapse tapjaks sanud. Kes omma last armastab ning tahhab tru emma olla, se ei pea mitte last immetama kui ta on ennast wihhastanud, ehk ärra ehmatand, ehk joobnud; waid temma peab enne om-

mad nissad wälja lüpsma, ning siis monne tunni pärrast lapsele nissa andma. Parrem on et laps näljab ning nuttab, kui et temma pinnaga surma-rohto ja kiwti ennese sisse nelab. Temma ärgo immetago ka mitte omma last warsti pärrast söke ehk kui nissad külmad on; sest se teeb lapsele ka wallo.

Kui laps on ummuksis:

Kui laps on ummuksis, siis on se parrem nou et temmale putkega taggant sisse pumpadakse (klisteritakse). Agga meie Ma-rahwas ei armasta sedda mitte paljo, nenmad ei olle ka mitte öppinud klisterid prukida. Sepärrast pean minna teist nou andma. Wotta sepi ja met, küpseta sedda kokko panni sees, agga sinna pead sedda allati ümberligutama; küpseta senni kui temma ni kowwa on et ta ei jä sörmeda külge waid et ta ennast lasseb walida. Wali sest monned tükkid ni pikkad kui sinno pool weike sörm on, te neid ümmarkusseks,

eest

eest otsast terrawaks, ning tagga otsast paksemaks; woia üks tük raswaga ning pista sedda tassaste terrawa otsaga taggant pärraka - sole sisse. Seddasamma woid sa ka tehha kui sinna agga met ilma sepita küpsetad panni sees. Ehk wotta üks küünla ots pole sörme pitk, kabi teine ots terrawaks, ripputa sola peäle ja pista sedda lapsele taggant sisse. Kui se tulleb jälle wälja ning siiski laps on weel ummuksis, siis pista jälle üks teine tük sisse. Woia ka lapse ihho raswaga, se teeb köhho lahti.

kui laps passandab:

Kui laps passandab siis ärrä otsi mitte warsti abbi selle wasto, ja ärra püa mitte warsti sedda keelda, sest paljo kurja lähhäb ihhust wälja; kui se peaks temma sisse jäma, siis olleks temmale kül paljo wallo. Sedda wallo püa agga wähhendada mis temmal passandamisse jures on. Wotta kli-jahhud, panne lewerstokki ehk koi-rohto jure,

re, te sedda sojaks ning panne lapse köhho peäle; jalgede ümber, mis siis ikka külmad on, panne sojad rättikud. Ni pea kui laps higgis on, jääb se passandaminne mahha.

Kui ta wägga kangeste passandab, ning se ei tahha järrele anda, siis otsi nou. Katsu et sa saad Apteke peält ehk moisa rohho-aias se must-juur kelle koor must on (swarts wurtsel) sedda juurt touka penikesseks ning anna lapsele kolm kord päwal, iggakord üks noa otsa täis; sojenda temma ihho allati, ning ärra wi tedda mitte külma kätte. Saksa arsti ramato sees ollen minna üht pulwert öppetanud mis passandamisse wasto aitab; anna sedda lapsele kui sa moisast woid sada. Ehk anna lapsele pima jua mis sees üks kuum raud on karrastud, se aitab ka. Ehk anna temmale pakso pudro siia.

Kui lapsele on kirm:

Kirm käib ennam laste peäle kui wanna

nä rahwa peäle, sest lapsed on nörkad. Tarwis on teäda kust se kirm tulleb, et sa woid omma last hoida ning nou wotta, kui temmal kirmi-többi on.

Immewad lapsed woiwad kirmi sada 1) kui nende maggo on wägga täis pima mis nende sees happuks on läinud, se teeb neile suurt wallo; 2) kui emma on täis wihha ehk joobnud olnud; 3) kui hambad wägga raskeste ning walloga ettetullewad; ehk lastele tulleb kirm 4) enne kui nemmad rouges sawad, kui rouged ning letid ei tahha öiete wälja tulla; ehk kui rouged mis wäljas seiswad, jälle taggasi sisse löwad; 5) kui kegi woiab sedda last kes kärnas on, et kärnad taggasi löwad. soolte peäle. 6) Kui neile ussid on ihhus.

Kui lapsele on kirm, siis katsu kus se temmale on tulnud, kas se tulli sest pimast mis ta immes; ehk kas se emma on wihhane ehk joobnud olnud; ehk kas se on hammaste pärrast; ehk kas rouged ning lötid ümberkaudo on kunlda et need

temmale

temmale tullewad wahhest, ehk kui ta rouges on, kas need on taggasi sisse lönud; ehk kas ta kärnas on et kärnad on taggasi sisse lönud; ehk kas laps on ärra ehmatand wägga; ehk kas temmal ussid on.

Imineva lapsele et olle ellades ussid, waid agga nelle kes roga sowad. Kui inmew laps saab kirmi, siis se ei olle mitte ussidest. Kangemad lapsed sawad kül kirmi ussidest, sest kui need ussid tahhawad sua, siis närriwad nemmad nende soled.

Kül on tössi et mitme lastele on happo piim mao sees, mitto neid sawad rouged ehk kärnaseks, monned emmad on wihhased ehk joobnud, ning siiski et sa lapsed mitte kirmi. Agga monni laps on kangem, monni wägga wäeti, üks wäeti laps ei woi mitte ni paljo kannatada kui se kes kangem on. Se wigga kust kirm tulleb woib monnikord raskem, monnikord wähhem, ja monnikord monnesuggune olla.

Minna

Minna woiksin monned nonud nimmetada mis kirmi wasto prukitakse, agga nemmad ei aita mitte iggakord, ning kui laps on kirmis, siis ei woi sinna temmale rohto sisse anda. Pea agga need nonud meles, mis need keigeparremad on. Kui sa nääd et laps saab kirmi ehk et ta on jo kirmis, siis panne tedda kaelast sadik soja wee sees istuma künna sisse, hõru temma ihho tassaste nartsoga selle wee sees; kui sa tahhad siis sa woid ka lewerstokki ehk mõnd head rohhud keeta wee sees, ning siis last sisse panne; agga se wessi ei pea mitte pallaw ollema, sinna ei pea ka last mitte wihtlema, egga ka mitte pallawa sõnna sees tedda wee sisse pannema, sest kui temmal saab pallaw, siis kaswab temma hädda suremaks. Kui sa tedda agga soja wee sees pead ja hõrud, siis jääb temma hädda wähhemaks, temmal tulleb weike higgi wälja, ta hakkab maggama.

Kui rouged tewad lapsele kirmi, siis panne tedda sedda wisi soja wee sisse, agga anna temmale ka sedda kamwri pulwert,

pulwert, mis ma saksa arsti ramato sees ollen öppetanud. Kui kärnad tewad temmale kirmi, siis panne last ka soja wee sisse, agga anna temmale ka iggapääw kakskord penikesseks toukatud wewlid pimaga, iggakord üks hea noa otsa täis.

Se keigekallim nou kirmi wasto on se klisteer; sellega woid sinna omma last peästa monnikord surma käest. Minne sepärrast moisa seält ennesele palluma nisuggust klisteri-putke. Wotta saksa kanna persed üks pool peo täis, walla üks pool toop pima pesle, keeta sedda, kurna läbbi, walla kaks lussika täit olli jure, wotta wähhem kui pool ning pumpa sedda lapsele taggant sisse. Ehk keeta linna-seemned pimaga, panne pissut köömlid ka jure, kurna läbbi, ning pumpa sedda putkega taggant sisse. Sinna pead iggapäwa kaks ehk kolm kord sedda teggema, sest ühhe korroga ei sa appi.

kui lapsed sawad hambad:

Lapsed ei sa mitte enne hambad senni

kui

kui nemmad kuusteistkümmend ehk kaks-kümmend näddalit wannad on. Arwaste tullewad hambad warreminne wälja; agga kül on luggu et nemmad ei olle weel nähha et kül laps jo kakskümmend näddalit wanna on. Lapsed kes noremad on kui kuusteistkümmend näddalit, ei jä mitte hämmaste pärrast haigeks.

Hõru hamba iggemed tassaste ommа sõrmega enne kui se aeg käes on et hambad peawad wälja tullema, siis ei olle lapsele mitte ni suur waew ja wallo, kui nemmad wälja tullewad.

Monnikord ei olle mitte tunda et hambad tahtwad wälja tulla. Agga kui sa nääd et laps suust rohkeste illa wälja atab, kui temma hamba iggemed on punnased ning paistetand, kui temma hammustab waljuste nissa pea peäle, siis woib arwada et laps saab hambad. Kui hamba iggemed wägga wallutawad neile, siis ei hammusta nemmad ei ühhegi asja peäle. Lapsele on pallaw kui hambad on wäljatullemas.

Monnikord on lapse palg ning silm seäl polei punnased, kus hambad tahhawad wälja tulla. Monnel lapsel kes hambed teeb, on köht lahti, sellel on parrem luggu; teistele kelle köht ummukses, on liaste pallaw.

Kui hambad koggone ei tahha wälja tulla, siis wauta omma sörmega se köht kus hamba iggemed on paistetand; se on kül wallus, siiski tulleb abbi, hammas tulleb enneminne wälja. Woia ka hamba iggemed meega iggapäädw monnikord; walge messi on parrem kui se teine. Ka woib laste suhho pista middagi mis kowwa; agga kui hamba iggemed wägga wallutawad siis nemmad et hammusta mitte peäle. Panne omma last soja wee sees seisma, agga mitte pallawas saunas, siis nende wallo jääb wähhemaks hamba teggemisse jures. Kes julge on se leikab terrawa noaga hamba iggemed läbbi hammast sadik, seäl kus hammas tahhab wälja tulla, se aitab warsti: monni laps ep olleks ärrasurnud kui temma iggemed ollekfid sanud

lahti

lahti leikatud. Selle leikamisse jures ep olle ühtegi karda, leika agga julgeste, lapsele ei sa sest ühtegi wigga. Kui hammas jo wälja paistab ning stiski wallo ei jä wähhemaks, siis üks weike nahha narmakenne hoiab weel hammast kinni, se teeb lapsele wallo. Leika kohhe sedda läbbi ülle hammast. Sure wallo läbbi sawad nemmad kirmi, ning paljo surrewad siis. Anna ka sedda laste pulwertmis ma enne öppetasin omma lapsele iggapääw kaks ehk kolm kord. Kui laps on ummukses, siis pista temmale sedda sepi tükki meega taggant sisse, nenda kui ma ollen öppetanud, ehk klisteri tedda. Sinna woid ka julgeste klisterida kui lapse köht on lahti, sest se läbbi wähhendakse temma seestpiddist wallo.

Kui lapsed wägga oksendawad:

Keigeennamiste oksendawad lapsed siis kui nende köht on wägga täis, agga se on hea; nenda ka hakkab siis monnikord neile köht lahti ollema.

Kui temma ei oksenda mitte ülle wägga, ehk kui se jääb pea mahha, siis ärra anna temmale ühtegi rohto. Siis ükspäinis anna rohto kui sa nääd et se oksendaminne ei tahha järrele anda. Wotta müntid ehk lewerstokki, koi rohto, saksa kannapersed, kui nemmad on kuiwad siis leika neid penikesseks, keeta neid tassaste wina ja ädikaga, ühhest ni paljo kui teisest, wauta siis need rohhud wälja ning panne neid sojalt nartso wahhel lapse köhho peäle. Te sedda tühti. Need klisterid aitawad ka. Moisast ehk Apteke peäl otsi Rabarbersawt, ning anna sedda lapsele, se on wägga hea.

Kui laps läkkastab:

Monnikord ei sa sinno laps hingada waid läkkastab nenda raskeste et ta tahhab käest ärra surra. Kül ta woib surra kui ei sa pea abbi. Kui sa woid sada omma last oksendada, et se paks nilb temma kurgust wäljasaab, siis on wars-

ti

ti abbi. Wotta üks sulg, kui sul muud ep olle, kasta sedda ölli sisse, pista ta lapse kurko, liguta senna ning tenna senni kui laps hakkab oksendama. Ehk pista omma sörme temma kurko. Ehk otsi moisast ehk Apteke peal nisuggust pulwert mis teeb oksendama ja anna sedda lapsele; klisteri ka tedda igga kahhe ehk nelja tunni pärrast.

Need rohhud mis paistetussed, muhhud ning muud seddasuggust parrandawad.

Innimessele ep olle mitte üksgainis seespiddised tobbed, waid ka wäljaspiddi juhtub temmale monni wigga; hawad, muhhud, kui sa lund murrad ning muud. Tarwis on et sa ka siis moistad ennast aitada.

Hawad. Sinna olled leikanud, pistnud ehk raiunud ennast kirwega. Kui haaw on suggaw siis peab enne werd kinnipandama. Sest ep olle wigga et werri rohkeste on jooksnud, siis haaw

ei paisteta mitte wägga ülles ning ei sa punnaseks. Monnel on se wiis et temma pöllemud linnast riet hawa sisse toppid. Se panneb kül werd kinni, agga se must tolm teeb hawa nenda roppuks et temma ei tahha terweks sada. Ennemine wotta wanna linnane rie, tomba narmad wälja, needsammad narmad wereta ellaste käe wahhel kokko, ja pista neid hawa sisse et ta täis saab. Ommeti ärra wanta neid mitte wäggise hawa sisse, muido on ta wallus. Nüüd te ka paela, hawa kinni sidduda. Leika üks tuggew linnane rie, kolme ehk nelja sörme lai, kahhe ehk nelja künra pitk. Essite panne üks neljakordne linnase rie tük hawa peale, nüüd sidduge hawa kinni ellaste, agga mitte wägga kangeate, muido on suur wallo. Kui pael nattukest agga sedda lihha mis hawa ümber, alla wautab, siis on kül. Se kes hawatud, woib parreminne tunda, kui öige on; kui haaw jääb tuinaks temmale, ning tumme punnaseks, siis on ta liaste kinni seutud, siis laske se pael jälle pissut järrele. Kui pael mahha libbiseb, nenda

kui

kui monnikord sare marja peal, siis panne allapiddi sinnast riet ümber ni paksult et ta ei woi allapole libbistada.

Kui üks suur werre soon (ader) on läbbiraiutud, siis linnase rie narmad ei panne werd mitte kinni; wotta siis tael, peksa ta pehmeks ja panne hawa peale; selle peale siis se linnane narts ning seu siis kinni. Kui werri ei jä seisma, siis peab kegi ellaste wautama sedda hawa, senni kui werri jääb kinni. Kui sa walsad kanget wina (spiritus) hawa sisse ning ka hawa ümber, siis werri jääb kinni ning haaw ei paisteta mitte waggа.

Kui werri jääb kinni, siis jätta paela kinni ligumatta ühhe ehk kahhe päwaga, kasta ta agga wäljastpiddi kange winaga. Kui sa hawa lahti wottad, siis ärra kissu mitte wäggise need narmad wälja mis hawa sees on kinni hakkanud, muido werri hakkab ueste jooksma; kasta neid enne winaga ehk weega märjaks siis sa woid neid wälja wotta ellaste. Nüüd

panne ued narmad hawa sisse ning üks plaaster peäle. Se plaaster et lasse hawa kuiwaks jäda.

Sinna woid nisuggust plaastert ennesele tehha mitme wisiga:

Sullata wahha üks werendeel nael, walla kaks lussika täis öllí sekka, segga ümber. Selle sullatud wahha sisse kasta üks linnane rie. Sedda wahha riet woid sinna keige hawa peäle panna, kui ta on täis mädda, siis pesse ta puhtaks soja weega ning panne ta ueste peäle.

Sullata wahha ning küünla raswa kokko, ühhest ni paljo kui teisest; ehk sullata ka pissut waiko jure, siis se plaaster tombab mädda wälja. Kui paistetus on kowwa, ning sa tahhad et se plaaster peab sedda pehweks teggema, siis sullata hanni-raswa jure.

Pea meles et waik tombab wälja, piggi weel kangeminne, wahha tombab wähhem; rasw teeb pehmeks.

Sul

Sul lähhäb ennam kui üks suggu plaaster tarwis, sest ühhega ei wot sinna mitte keik hawo parrandada. Se mis ma praego öppetan, on sul iggal atal ommas maias tarwis. Wotta menna waik ning wahha, iggaühhest pool nael, raswa pool loot, sullata sedda keik ning liguta ümber; kui keik on sullanud siis panne jure üks pool loot penikesseks toukatud Alandi juur, liguta sedda hästi sisse, siis wauta keik rättiko läbbi ning se mis wäljatulleb lasse kätma wee sisse tulkuda, sötku ta kaega läbbi ning wali kokko.

Kessel on üks kowwa paistetus se peab katsma et se pehmeks saab ning ärrakaub; sedda woib plaastriga tehha. Wotta wahha, raswa, sept, iggaühhest nelli loot, waiko kaks loot, sullata sedda wahha, raswa ja waiko, sedda sepi kabi enne ning wiska sedda sisse wimati ümberligutes. Kui sa kaks loot penikesseks toukatud wewlid jure panned, siis saab temma weel kangemaks; sellega woid sinna ka tillokessed muhhud

mis nahha al on, ärraparrandada, pruki agga sedda hästi kaua.

Ehk wotta wahha, sikko raswa, hanni ehk sea raswa, ühhest ni paljo kui teisest, sullata sedda kokko. Se teeb kowwa paistetust pehmeks, ning wähhendab wallo.

Kui innemenne on täis puhhutes, ehk kui naesel on emmaga wigga, siis woib ka plaastriga aitada. Wotta wahha ning raswa iggaühhest nelli loot, waiko üks loot, linna ölli ehk wärske ilma solata woi üks lussika täis, penikesseks toukatud kaddaka marjad ning lorberid, kaks loot, juda-sit üks loot. Sullata essite sedda raswa, wahha ning waiko, siis saab se juda sit jurepantud, kui keik on sullatud, siis panne ka need kaddaka marjad ning lorberid jure, segga sedda hästi kokko. Keik sedda walla külma wee sisse, sötku hästi. Woia sedda plaastert linnase rie peale ning panne tedda süddame al, ehk köhho peale, kui naesele on köhho wallo.

Neist

Neist plaastridest saab sul kül ommad hawad, muhhud ja paistetussed parrandada. Kui sinno haaw on sinnr, siis ärra panne mitte pöllend rie sisse, waid ripputa iggapäänv penikesseks toukatud sukrud sisse, ja pesse tedda ka igga öhto ja hommiko omma kussega. Se sukker peab sedda hawa puhtaks, kusse läbbi allaneb se paistetus ning wallo saab wähhemaks. Ka ühhe salwiga woid sa hawa parrandada, moista, wotta üks ehk kaks munna rebbo, puhhast terpentinit, agga mitte terpentin-ölli, pool ni paljo kui se rebbo on, hörru sedda rebbo selle terpentiniga senni kui mollemad hästi ühhes kous on segaaminne et ep olle ennam terpentinit nähha, panne jure met kaks ehk kolm noa otsa täis, hörru jälle kokko et temma saab salwiks. Kui sa woid ka mirrid sada, siis tauka neid penikesseks ning panne üks noa otsa täis selle salwi sisse, sest saab temma weel wäggewamaks. Wotta wanna linnase rie narmad, wauta neid kokka ning woia sedda salwi nende peäle ja pista neid hawa sisse ning üks plaaster peäle. Su-

rema

rema hawa sisse wotta ennam narmad. Sedda salwi panne igga homiko ning öhto ueste sisse, agga pühhi ka iggakord sedda mädda wälja mis sees on, linnase rättikoga, siiski pühhi tassaste et sa sedda uut lihha mis hawa sees hakkab kaswama, wälja ei pühhi.

Monnikord ei tahha haaw mitte parrandada selle liiglihha pärrast mis temma sees kaswab. Sedda liiglihha tunnukse sest kui se haaw seespiddi ei olle ühhetassane, waid kui se lihha monnes kohhas on körgem nähha; selle pärrast ei kaswa se haaw mitte kinni. Sesamma liiglihha peab ärrasama. Kui tedda on agga pissut, siis pölleta maria-jäa pallawa teilskiwwi peäle, ripputa sedda pulwert selle kohha peäle kus se lihha körgem on, iggapäädw kaks ehk kolm kord. Ehk ripputa kübbara must peäle se on weel kangem. Kui sedda liiglihha wägga paljo on, et temma ei tahha ärrakaddada selle pulwriga, siis osta Apteke peäle üks kiwwi mis Etsstein nimmetakse, sedda tehhakse kallist tuhhast (pottasche)

asche) ning lubjast. Sedda kiwwi ripputa sisse, se sadab sedda liiglihha wälja. Sinna nääd siis et üks walge äär tulleb hawas sest kiwwist, sedda äärt wötta iggakord ärra, se on se wälja sötud liiglihha. Ni pea kui se haaw on puhhas sest liiglihhast, siis ärra pruki mitte ennam sedda kiwwi, waid agga sedda salwi. Ka siis kui se kiwwi saab sisse ripputud on tarwis ühtlase salwi sisse panna. Kui se liiglihha puhhas on ärra, siis sa woid ka agga paljad narmad ilma salwita hawa sisse panna, kül temma saab siis isse weel terweks; sest monnel kes sedda salwi wägga kaua prukib, kaswab se liiglihha rohkemaste.

Paistetus ning paised:

Hawad tullewad kui sa ennast raiud, lööd ehk toukad; paised tullewad seest, ilma raiumatta ning taukamatta. Enne on tarwis teäda anda, mis wisiga paised tullewad. Essite on üks paistetus nahha sees, mis kowwa ja wallus on. Wäg-

ga hea on kui sa woid kautada sedda paistetust warstiessimessest otsast, et temma ei woi suremaks egga lahti minna. Selle tarwis keeta penikesseks toukatud lewerstokki öllega, panne sedda tühti sojalt peale, et temma paistetusse peale külmaks ei jä. Ehk wotta ilma kustutamatta lubja ni suur tük kui russikas, walla üks ehk kaks topi keva wet peale, kurna temma rättiko läbbi; walla sedda sojalt neljakordse rie peale, panne sedda selle paistetand kohha peale, ning panne weel muud kuiwad rättikkud ümber; kui ta on kuiw siis kasta tedda jälle märjaks, agga ikka sojalt. Ehk wotta ädikast ning wina ühhest ni paljo kui teisest ning pissut sola, panne sedda ka tühti sojalt peale rättikkoga. Ehk wotta wina sepiga. Ka on weel teised rohhud mis woib peale panna; agga hoia ennast et sa illitingi ei arwa paistetusseks, sest illiting ei salli ühtegi märga. Illitingi tunnukse sest et temma äkkitselt tulleb, ehmatussest ehk wihhastamissest ehk mu pärrast. Innimenne tunneb äkkitselt külma ning pallawust, ja siis on ka se illiting

ting pea nähha. Paistetussed ei tulle mitte nenda äkkitselt, monni pääw lähhäb mödda, enne kui nemmad öiete selgeste on nähha nahha sees. Paistetus on körgem, ning illiting maddalam.

Paistetussed ei lasse ennast mitte keik kautada, waid agga siis kui weel essimenne ota käea on. Kui mädda on jo paistetusse sees, siis ei pea sinna tedda mitte kautama, muido lähhäb se mädda werre sisse. Sepärrast pead sinna iggakord teädma mitto päwa se paistetus on jo olnud tunda. Kui on jo ennam kui kuus ehk kshheksa päwa, siis ei lähhä korda sedda kautada. Kui sa tunned paistetusse sees middagi mis raske on, siis on jo mädda sees, nüüd ärra panne ühtegi muud peäle kui agga nisuggust rohto mis sedda paistetust pehmeks teeb ning lahti kissub. Keeta katke toukatud linna-seemned pimaga pudruks, panne sedda ni sojalt peäle kui sa woid sallida, agga temma ei pea mitte külmaks jäma, waid ikka jälle teine sojalt peäle pantama. Ehk keeta tangud raswaga paksult, se teeb ka pehmeks. Kui mädda on

jo tunda nahha al pehme ollewad, siis on se keigeparrem nou et sa leikad nahhast läbbi terrawa noaga, et se mädda woib wälja jooksda; kes ei julge leikada, se pango nisuggust rohto agga peäle, mis lahti kissub. Sinna isse tead jo, et woib siis met jahhoga seggaminne peäle panna, sinna woid ka weel küpsetud ning toukatud sibbolat jure panna, siis temma saab weel kangemaks lahti kiskuda. Se saastane wil mis lamba kubbemette wahhel, teeb paise lahti, kui sa sedda peäle pannad; ehk rotti-sit, meega toukatud ning peäle pantud teeb tedda ka lahti; ehk piitli-jahho woiga seggaminne kissub ka lahti. Kui se paise lähhäb lahti, siis wauta tassaste wälja sedda werd ning mädda mis temma sees on. Sure paise seest ei tulle se mädda mitte ühhe hobiga, sepärrast ärra lasse sedda auko mitte kinni kaswada, senni kui ei olle ennam mädda paise sees; sest se mädda mis mahhajääb temma sisse, tulleb teisse kohhast wälja, ehk lähhäb werre sisse ning teeb sind tõbbiseks ja rammotumaks. Et nüüd se auk ei kaswaks mitte enne aega kinni,

ni, siis pista üks weike kokkowänatud linnane narts hawa sisse, se narts woia pissut selle terpentin salwiga, kissu tedda iggapäänw kaks ehk kolm kord wälja ning pista üks teine jälle assemele sisse. Agga kui sa nääd et liig-lihha hawa ümber kaswab mis auko tahhab kinni panna, siis panne sedda rohto peäle mis liig-lihha ärrawottab, nenda kui ma enne öppetasin. Kui ei olle ennam ühtegi mädda sees, siis lasse jülgeste se haaw kinnikaswada. Kui hawa äär jääb kowwaks, siis panne se plaaster peäle mis pehmeks teeb, nenda kui on enne öppetud. Se narts mis sa hawa sisse pistad peab ühhe otsaga wäljas ollema, et sa tedda ikka woid jälle wälja tommada, muido woiks temma hawa sisse jäda.

Siiski ei anna mitte keige suggu paised selle wisiga parrandada, waid agga ühhe terwe innimesse paised. Agga kes selle paised tahhab parrandada nende rohtudega kes pahha tõbbega ehk skorbutiga on, se nääb waewa ilma asjata; sest nisuggusel saab üks paise parremaks, tei-

ne tulleb jälle ette, többine ei sa parremaks, sest et need paised tullewad többisest werrest, ning ei anna mitte naljalt parrandada. Kui selle inimesse werri ei sa puhhastud, siis ei löppe temma paised mitte ärra; agga temma wotko öiget rohto sisse, siis paised isse sawad terweks.

Kellel wannad paised on, mis märjad, agga mis ei anna ühtegi mädda, se tehko ennesele salwi mis kuiwaks teeb ning parrandab. Osta Apteke pealt penikesseks toukatud Kalmei (Galmey) Silberglätte, kolm sörm kübbara täis, Pleiweis nelli sörm kübbara täis, hörru sedda keik kokko, walla hawal pissut Poom-öllì jure, et ta saab pudro wisil. Panne sedda peale. Weel parrem on et se, kellel on nisuggused wannad paised, soja wee sees istub saggedaste; et kül wannad paised haisewad wägga, siiski löppeb se hais, kui temma kaks, kolm kord on soja wee-sees istunud. Keeta ka tubbakat wee sees, ehk mis weel parrem onölle sees, sellega pesse iggapäew need wannad paised; se tubbakas puhhastab ning parrandab neid. Keige-

Keigeennamiste katsu kust need paised tullewad; kui se on pahhast tõbbest ehk skorbutist, siis loe mis jo enne on õppetud sellesamma ramato sees neist kahhest tõbbedest, ning pruki need rohhud nenda kui on õõldud seäl.

Kui sinno käed ehk jallad wägga süggelewad, siis pista omma kät ehk jalga soja wee sisse, ni sojält kui sa sedda woid kannatada, sedda te saggedaste, senni kui ei süggele ennam. Kui käed ning jallad on paistetand, siis kasta nartsud soja wee sisse ning panne neid paistetusse ümber ni sojalt kui sa woid kannatada, ärra lasse neid külmaks jäda, waid panne ikka jälle sojalt ümber, siis paistetus kaub, ning paised sawad terweks. Ehk kui süggeleb, kui on paistetus ehk paised, siis wotta kaks kanni täis nõrka õllud, te sedda pallawaks katla sees, kloppi selle sisse kaks munna rebbo, kasta üks kahhekordne linnane rie sisse, sedda panne ni sojalt peäle kui sa woid kannatada, sedda te essite iggapääw nelli kord, pärrast agga kaks ehk üks kord. Paisede

sisse panne sedda salwi mis ma sind öppetasin paisede wasto. Se kalli ehk nörk öllut woib kaks ehk kolm kord sada sojaks tehtud, parrast pead sinna jälle teist wotma ning sojaks teggema.

Kui sul on söja sörme külges:

Selle többe jures on üks kange wallo sörme otsa sees; kui sa sedda wallo tunned, siis wotta üks munna rebbo, panne üks paar noa otsa täis sola jure, segga sedda, woia nartso peäle, ja panne sedda ümber. Kui ta jääb kuiwaks, siis panne teist jälle assemele peäle. Monned peawad sörme soja pima sees; teised pannewad saastast willa peäle; agga se munna rebbo on parrem. Kui sörm läbhäb lahti siis panne se terpentin salwi peäle, ehk wotta öllí ja krünspan segga sedda salwiks ja panne peäle; siisti se terpentin saliv on parrem. Kui sörme lu on jo sötud, siis ep olle abbi, semi kui se lu on ärrawoetud; sinna pead siis Weldskeri käest abbi palluma,

ehk

ehk katsu kas sa isse woid sedda sõtud lu wälja kiskuda, kui se on wäljas, siis panne terpentin salwi peäle, et haaw saab parremaks.

Kui külm wottab liikmed ärra:

Kange külm woib kül pea sinno näggo, kät ehk jalga ärrawotta. Kui sa sedda tunned, siis ärra minne mitte wahhest tulle ehk soja ahjo jure liggi, muido se wigga saab raskemaks; so kässi, jalg ehk ninna woib koggone santiks jäda. Te need liikmed, mis külm ärrawottis hawal sojaks, mitte ühhe hobiga; wotta lummi ning pea sedda ni kaua selle ärrawoetud kohha peäle, senni kui sa temmaga jälle hakkad tundma, te sedda tühti ning kaua et keik külm wälja läbbab; ehk pista sedda mis külm ärrawottis külma wee sisse, se külm wessi tombab sedda külma jälle wälja. Monni on jo santiks ning jallotummaks jänud, kes ei olle selle nou järrele teinud. Panne ka selle ärrawoetud kohha peäle ühhe salwi, mois-

ta, osta Apteke peäle üks nael rohhilist sepi, ehk kui sa sedda ei woi sada, siis wotta agga omma sepi üks nael, walla se peäle üks toop pima, keeta sedda salwiks, agga liguta allati ni kaua kui sa ketad. Woia sellega linnane rie ning panne sedda tühti selle kohha peäle mis külm on ärrawotnud. Sinna woid ka need weiksed walged naered hörnda ja peäle panna. Agga kui külm on wägga kangeste ärrawotnud so kät ehk jalga, ning sinna ep olle sedda mitte lummega ehk külma weega hörunud, siis ta saab nuustaks, puhkub ülles, ning on waewalt parrandada. Monnikord ei puhku temma mitte ülles, waid wallutab agga kui ilm ennast heidab; nisuggust woia terpentin ölliga saggedaste.

Kes ennast tahhab hoida et külm temma liikmid ei woiks ärrawotta, se woidko neid sojalt raswa ning öllega.

Kui so käsi ehk jalg on ärrapöllend:

Kui ta on ärrapöllend olgo tulle ehk kewa wee sees, siis panne warsti peäle tühti

tühti happo kapsta wet. Weel parrem on munna walge, kloppi sedda linna ehk kannepi-ölliga et ta salwiks saab, sedda woia peäle tühti et ta kuiwaks ei jä, muido on wallo. Ehk wotta wenne sepi, se ei olle ni kange kui sinno omma seep, te sedda pimaga salwiks, nenda kui enne öppetati, ja woia sellega. Kui tullewad koggone jo hawad, siis woia terpentin salwiga. Kes ommad sörmed ehk warwad ärrapölles, se peab neid selle linna-ölli salwiga woidma, agga ka linnast riet ümbermässima, et nemmad kokko ei kaswa.

Kui sa luud murrad:

Kül on tarkust tarwis, kui sa isse tahhad parrandada neid kes luud on murdnud ehk nikkastand; siiski on wägga hea kui sa moistad ärraarwada kas lu on katke. Monni tallopeog moistab öiete hästi aitada neid innimessi ja weiksid kes on nikkastand ehk luud murdnud.

Essite pead sinna teädma kas lu on katke woi mitte; se on monnikord raske tunda, kui se koht on üllespaistetand ehk pakso lihha sees. Wotta se jalg ehk kässi mis sa arwad murtud ollewad, ühhe käega alt, teisega üllewelt; ehk üks teine inimenne woib tedda üllewelt kinni piddada; liguta sedda senna ning teñna tassaste, siis sa saad tunda, ehk sa woid ka monnikord selgeste kuulda et selle murtud lu otsad teine teist hörumad. Siis sa tead selgeste et ta murtud on. Monnikord ei olle se lu mitte katke murtud, waid löhkund, se on weel raskem tunda. Se murtud lu peab jälle kokko pantama, muido ei woi temma mitte kokko kaswada. Sepärrast peab teine sedda murtud kohta tassaste otsekohhe sirrutama, agga sinna katsu kahhe käega selle kohha peäle kus lu katke on, kas ta tulleb kohhe jälle kokko ja wauta pissut iggal polel et ta öiete kokko lähhäb. Sesamma lu-pandeminne on se üllem assi; kui se ei sa mitte korra pärrast tehtud, siis inniminenne jääb santiks; ärra ruttusta mitte se jures, waid wotta aega, ning ärra jätta

se

se lu mitte enne, senni kui sa tead et need murtud lu otsad on kohhe öiete teine teise liggi nenda kui kohhus on; olgo kül et tõbbine wallo pärrast wägga kissendab. Kui se lu seisab öiges paikas, siis peab se murtud käe-wars ehk jalg ilma ligumatta petama, ning laiad paelad temma ümber mässitud sama, muido libbistab temma jälle paikalt ärra. Te ka üks weike paddi linnasest riest mis pehme on, sinna woid agga takkud sisse toppida, se peab ni suur ollema et ta jalla ümber ullatab. Agga se ei hoia weel mitte sedda murtud lu kokko, waid sinna pead ka öhhukessed lauad leikama, wahhest pool teist waksa pitkad, ehk pissut lühhemad, ni kitsad et woib nelli tük ehk ennam selle murtud kohha ümber panna. Need lauad panne padja ümber kolme nöriga kinni, essite keskelt, pärrast ülle-welt ja alt. Se murtud like peab nüüd ligumatta paigale jäma. Kui jalg on murtud, siis te üks weike laekas kolmest lauast, labba-jalla wasto peab ka ollema üks laud, selle sisse panne jalga weikse padja peäle, et ta kohhe ning ligumat-

ta maggab. Kui kåewars on katke, siis többine peab tedda kandma laia råttiko sees mis kaela ja kåe-warre ümber åhhåb, et kåe-wars selle sees hingab.

Se jures tulleb weel tåhhele panna 1) Kui lu on murtud ehk innimenne on nikkastand, ning ei sa mitte warsti non petud, siis se koht paistetab wågga ülles. Kus on paistetand wågga, seål ei woi se murtud lu mitte sada öigeks pantud, sest se paistetus ei anna wålja sirrutada ja wallutab wågga. Katsu enne sedda paistetust wåhhendada, panne peåle lewerstokki mis ölle sees on keetetud, ehk ådikast ja wina seggaminne, ehk panne lubjawet tühti sojalt peåle, ehk keetetud heinaseemned. Kui paistetus allaneb, siis panne se murtud lu öige kohha peåle. 2) Sinna pead teådma kas se lu ka jålle öiete omma paika on pantud. Se murtud lu on ikka pitkem ehk lühhem kui teine, katsu siis kas se murtud jalg ehk kåsst on ni pitk kui se terwe. Kui nemmad on ühhest pitkussest, ning wallo jåab ka wåhhemaks, siis on se lu kül hästi omma

ma wanna paika peäle sanud. 3) Pange tähhele kas wahhest se lu on killul; need killud mis süggawaste sees, peate teie tassaste käega wautama lu pole, et nemmad kinni kaswawad, muido pistwad nemmad lihha sisse ning tewad pärrast suurt wallo; need killud mis nahha al on üllewel, leikage nahhast wälja. 4) Need paelad ei pea teie liaste kowwaste sidduma, ka mitte wägga lahti jätma. Kui nemmad on wägga lahti, siis nemmad ei hoia mitte luud kokko; kui wägga kowwaste on, siis nemmad tewad wallo, ja se koht jääb tuimaks ja paistetab ülles, ja saab tumme-punnaseks. Kui teie sedda näte siis laske paelad pissut järrele tassaste. Need paelad peawad agga ni kowwad ollema et nemmad lihha sisse nattukest wauwad. 5) Iggapääw kasta kaks kord ehk ennam need paelad ning ümber kange winaga, et paistetus allaneb. Need paelad peawad peäle jäma, senni kui lu on kokko kaswanud.

Kui

Kui kegi on nikkastand:

Monnikord ei olle se lu mitte murtud waid agga nikkastand ja omma paika peält ärralänud, kui sa olled mahhalangenud, ehk karganud. Monnikord ei olle se lu mitte paikalt ärra, waid agga wallusaste toukatud. Mollemad tewad wägga haiget. Sinna tunned et lu on paikalt ärra, kui sa tedda katsud teise terwe käe, jalla ehk lu wasto, ning leiad et se on teist wisi. Liguta se lu iggal polel; senna pole ei anna temma mitte käända kus ta paikalt ärra on. Nenda se käewars; kui ta on abba-lu jurest paikalt ärra, siis ühhel polel on maddal koht, teisel polel üks kowwa körge tunda. Kui käe-wars üllewelt on assemelt ärra siis tunnukse se lu ölla kohhal wäljas seiswad, seespiddi on üks auk jänud; se käewars ei anna mitte taggapiddi käända. Kui jalg on assemelt ärra, siis ta seisab wälja-ehk sissepiddi, alla-ehk üllespiddi. Et sinna ei woi eksida siis pea meles need öiged märkid. Keik nikkastus on liikmede sees; wata ning katsu sepärrast öiete

kas

kas sa liikme kohhal middägi leiad mis körgem ehk maddalam on kui teise terwe liikme jures; nenda katsu ka, kas se haige kässi ehk jalg pitkem ehk lühhem on kui teine; kåna se haige koht senna ja teñna, kus ta on nikkastand seäl ei anna temma mitte kåånda waid on wägga wallus. Sinna pead selgeste teädma kas lu on nikkastand assemelt ärra, enne kui sa püad tedda jälle paigale seäda, muido teed sinna selle haigele ilma asjata wallo. Nenda ka kui sa nääd selgeste et on nikkastand, ei pea sinna mitte püüdma jälle paigale seäda, ni kaua kui se koht on wägga üllespaistetand, waid enne pead sinna sedda paistetust wäbhendama; panne essite ädikast wina ja sola peäle, ehk pesse tedda kange winaga, ehk keeta lewerstokki ölle ehk ädikaga, ja pesse sedda kohta sellega, enne kui sa hakkad sedda luud jälle paigale seädma. Kui selle nikkastusse jures se lu on ühtlasse murdnud, siis se lu peab enne sama terweks tehtud. Keigeparrem on et ni kohhe kui sa olled nikkastand, sa warsti lassed jälle sedda luud paigale seäda, enne kui se koht üllespaistetab.

Kui

Kui sa lähhäd luud paigale seädma, siis se többine kelle käsi ehk jalg on nikkastand, peab toli peäle mahha istuma, ning üks peab tedda kinni piddama ihho ümbert et temma paigale jääb. Teine wotko se haige käsi ehk jalg, sirrutago sedda pitka möda tuggewaste wälja; üks kolmas wottab kahhe käega sedda kohta kinni mis on nikkastand. Kui teine tuggewaste sirrutab, siis kolmas omma käega peab seäl wautama kowwaste, kus lu assemelt on ärra, siis lu naksudes lähhäb jälle omma paika. Kus kolmas ei joua omma käega luud sissewautada, keigeennamiste kui käsi-lu ehk jalg altpiddi on assemelt ärra; siis on nou, kui sa kätterättiko ehk wöödd panned selle kohha ümber nenda et se ka lähhäb sinno ennese pea ümber, kui sa nüüd töstad omma pead ülles, siis sa tombad ühtlase selle ümber pandud wöga sedda nikkastand luud. Kui sa kättega sedda nikkastand luud sisse wautad, siis tomba tedda ühtlase omma kaelaga. Kui üks mees ei joua tombada, siis tombago nemmad kahhekeste. Pusa-kond on wägga

raske

raske jälle paigale seäda kui se assemelt ärra on, raske on ka tunda kas on lu murdnud ehk paigalt ärra, sest se paks lihha on ees; nisuggune parrandaminne maksab suurt waewa. Pölwekedder läh-häb ka monnikord assemelt ärra, sedda tunnukse tui temma ei seisa otsekohhe nenda kui teine; touka tedda senna ja teñna, senni kui temma jälle paigale saab.

Kui lu on jälle paigale sanud stis panne ädikast pöllend sawwiga peäle, ning lasse ta hingada, sest temma on weel nörk, et temma ueste ei nikkasta.

Monnikord ei olle se lu mitte paigalt ärra waid agga pörrutud, se on saggedaste kurjem weel kui se nikkastus. Se pörrutud koht paistetab wägga ülles sure walloga. Panne peäle ädikast pöllend sawwiga ahjust; kui ta jäab kuiwaks stis panne jälle ikka teist peäle; wahhel woid sinna ka peäle panna toukatud linna seemned pimaga, ehk lewerstokki ädikaga ning winaga, keigeennamiste kui paistetus on kowwa.

Weel

Weel on monnisuggune wigga, mis wasto ma woiksin sulle nou anda; nenda on, kui soled on kuppes olgo kubbemis olgo nabba kohhal: agga et ma kül rohhud nimmetan, siiski ei sa sinna mitte isse tehha need rihmad misga soled kinnipetakse, kui sinna omma silmaga neid ei öppinud tehha. Pea agga sedda meles, kui sa tunned et soled hakkawad kuppes olla, kubbemis ehk nabba kohhal, siis püa neid tassaste lükkada taggasi; kui nemmad andwad taggasi lükkada, siis se haige peab selg selleti maggama paigale, panne selle haige kohha peäle pöllend sawwi ädikaga, ehk kange wina ehk keetetud lewerstokki.

Lastele on saggedaste soled kuppes nabba kohhal, neile, kui soled on taggasi lükkatud panne üks lai pael nabba ja ihho ümber, ehk panne üks plaaster mis hästi kinni hakkab selle kohha peäle.

Kui soled on jo kaua olnud kuppes, siis ei anna nemmad mitte taggasi lükkada paistetusse pärrast, waid sinna pe-

ad

ad enne paistetust wähhendama nende rohtudega mis ma enne ainmetasin; kui paistetus on kowwa siis te tedda pehmeks keetetud linna seennega; pärrast katsu et sa woid soled taggasi lukkada ning otsi Weldskeri käest nisuggust paela mis soled kinni peab ihho sees.

Sellesamma rämäto sees ollen minna öppetanud mis nou läbbi sinna ennast woid aitada kui sa haige ning wiggane olled. Minna arwan et sulle kassuks tulleb ning tarwis lähhäb ka nisuggune öppetus, mis järrele sinna öppid omma weikse ja hobbose többed ning wigga parrandada.

Neist hobbostest:

Teige essite tahhan minna sind öppetada mis hobbese kaswatamisse jures tarwis on tähhele panna. Kui tak on

wägga noor, se on kui temma ei olle wannem kui kahhe aastane; ehk kui temma on wägga wanna, se on kui temma on ülle kahheteistkümne aastane, siis ei kölba temma mitte; mollematte warsad ei kaswa mitte tuggewaks hobbeseks. Märra mis wägga noor on annab pissokessed hobbosed; üks wägga wanna märra annab nörgad. Se noor hobbone mis wannast täkkust ehk ühhest wannast märrast on, tunnukse warsti ärra; temma silmade ülle on augud, nenda kui ühhel wannal hobbosel, temma ei olle mitte prisk, temma wässib pea ärra, rist-luust, seljast ja jallust on ta nörk. Tine märra ei pea mitte alwaste petud sama, kui temma isse on rammato siis se wars mis temma kannab ei sa toidust kül, waid jääb nörgaks; anna märrale toidust kül, siis saab se wars ka tuggewanaks.

Wars ei pea ka mitte alwaste petud sama, kui ta norelt ei sa joudo, siis temma allati on nörk ja pissoke; temma woib kül pärrast paksuks sada, agga temma ei sa mitte tuggewaks, temma wäs-

sib

ſib pea ärra kange tö jures. Seſamma luggu on ka weistele ning keikile mu ellajattele; mis norelt hästi petakſe, jääb keik omma ello aega tuggewaks, ka alwa toido jures on temma parrem kui üks teine mis norelt alwaste peti. Mis norelt hästi on petud ſe lihhub pea muma peäle; agga mis alwaste on petud ſe tahhab paljo wilja enne kui ſe kosſub.

Wägga pahha on et teie ommad hobboſed wägga norelt prukite; temma lukondid on nörgad ning temma jääb pea kangeks jalgedeſt ning nörgaks riſt-luuſt; temma ei kasiwa ſureks ning jääb keige omma ello aega alwaks. Se hobbone, mis jo nores pölwes ſantiks ſai, ei ſa ellades kangeks teo weikſeks.

Need rohhud misga hobboste wiggadusſi parrandakſe

Monni hobbone ſaab äkkitſelt haigeks, ehk usſide, ehk kahjo teggewa toidusſe, ehk mu asja pärraſt. Saggedaste tulleb tem-

mal abbi siis kui sa woid sata temma köht lahti; igga kord kui so hobbone on haige agga et sinna ei tea mis wigga temmal on ning kust se tulli, otsi agga nou et temma köht saab lahti. Wotta üks kep mis kaks waksa pitk ning ni paks on kui weike sörm; ühhe otsa ümber mässi takkud ehk linnad, et ta paksemaks saab kui peial, sedda otsa kasta wee sisse, ripputa ringümber sola peäle, sedda otsa touka taggant hobbose pärraka-sole sisse ja ligguta tedda kangeste senna ning tenna, istu siis temma selga ning söita tedda ratsa senni kui temma saab sojaks ja temma köht wallale, panne temma siis kinni agga ärra lasse ta mitte mahha heita. Kui temma ei sa weel mitte parremaks siis pruki sedda keppi jälle nenda kui enne ööldi, istu jälle peäle söitma, panne ta siis kinni ning anna temmale süa. Sinna woid ka kolmat korda tedda söita kui temma ei tahha weel süa. Ehk wotta pipo, panne tubbakud sisse ning süta tedda pöllema, pista sedda hobbosele taggant pärraka sole sisse, siis temma köht lähhäb ka lahti suitso läbbi.

Kui

Kui hobbosel on tirud, ehk mu åkkilinne wiggadus:

Wotta üks suur sukka nöål mis ees otsas ei olle ümmarkunne waid lai, panne üks willane löng senna tahha, te selle kahhekortse lönga sisse kuus ehk ühheksa sölmi, tomba sedda nöäla keige löngaga hobbose kelest läbbi kolm kord, hörru siis temma keelt ning suud solaga ja ädikaga. Kül on tarwis et sul iggakord nisuggune nöäl jures on, sepärrast et sa sellega woid warsti aitada omma hobbest. Ka lehmad ning härgad woid sinna arstida nisugguse nöäla ning wisiga.

Mis läbbi sinna woid tehha hobbest passandama:

Monnikord on hobbone liaste ehk alwa söki sönud, temma köht on täis, temma ei tahha öiete siia ning jääb lahjaks; sis on se parrem nou et sa annad temmale sedda rohto mis teeb passandama. Keeta linna-seemned kangeste, panne sola

jure, anna sedda hobbosele jua siis ta passandab. Kui sa keetad sepi wee sees senni kui temma ni paksuks saab kui röösta piim, ja annad sest pole ölle klasi jaggo, se teeb passandama, ka härjad ning köerad.

Kui hobbosed köhhiwad:

Hobbosed köhhiwad mitme asja pärrast, keige ennamiste talwel kui nemmad jowad wägga külma wet, kui kaerad ei olle öiete puhtad waid lia tolmoga, kui hobbose tal on wägga külm, kui heinad on sumbund ehk ärramäddanud. Tal on wägga külm kui sit külmetab temma sees. Selle pärrast ärra anna neile mitte kaerad mis tolmaga on, weel wähhem heinad mis mäddanud; arra jota neid ka mitte wägga külma weega, keige ennamiste kui hobbone söites on pallawaks sanud. Kui hobbone jo köhhib siis külm wesi teeb temmale weel suremat kahjo; sellele pead sinna agga sedda wet andma mis enne sojas paikas on seisnud.

Köhha

Köhha jääb mahha kui sa annad hobbosele üks öige parras Meddareika juurmis ei olle wägga suur, penikesseks leikatud ühhel hobil süa kaerdega. Monned hobbosed ei tahha sedda juurt süa heamelega, siis peab agga tedda penikesseks leikama ja paperi sisse mässima ning süggawaste hobbose kurgo sisse pistma et ta tedda allanelab. Kül köhha jääb mahha kui sa kakskord sedda juurt olled annud.

Weel parrem on köhha wasto: wotta kaerad, küpseta neid nattukest, anna neid hobbosele, agga igga wotri peäle panne üks peo täis penikesseks rajutud menna ehk kuse kassud kaerdega seggaminne, anna sedda monne päwaga järrestikko, siis köhha jääb mahha.

Apteke peält woid sinna ka osta rohhud mis köhha wasto on, küssi seält

Lakritsi,
Alandi juurt,
Lorberid,
Wewel-blomid, igga ühhest nelli loot
Anisid,

Anoisid, pool nael
Salpetrid, kaks loot

keik sedda lasse penikesseks toukada pulwriks, sest anna üks lussika täis märjaks kastetud kaerdega. Kui temma kaerad on sönud, siis söita hobbest ratsa tassa, pole ehk terwe tunniga, senni kui ta sojaks saab, siis lasse tedda seista kahhe tunniga nenda sammoti ilma sömatta. Sesamma pulwer on wägga hea, kül olleks tarwis sedda iggal aial ommas maias walmis piddada; temma satab abbi ni hästi köhha wasto, kui ka mu wiggadusse wasto, kui hobbone on louul ehk kui temma äkkiste haigeks saab, ning kui ei olle teäda mis wigga temmal on.

Monned ostwad Apteke peält köhha wasto

Wenum grökum (fœnum græcum)
Sadebaum,
Hepar Antimonii, igga ühhest nelli loot.

se saab keik pulwriks toukatud ning sest lussika

lussika täis hobbosele antud. Kue tunni pärrast saab hobbone jua.

Kui hobbosel on ussid:

Iggamees teab et hoostel on ussid; need on kahhesuggused, monned on mao sees paksemad kui kapsta ussid, teised on sittika ussid mis pärraka sole sees on.

Kui hobbosel on ussid siis on temmal wallo sissekonna sees ni pea kui need ussid hakkawad närrima, temma tallab taggumiste jalgedega, ei woi kusta, heidab äkkiliste mahha, watab selle pole kus need ussid hammustawad; temma kargab jälle ülles, pea on ta soe pea on ta külm; monnikord jääb temma su kangeste kinni, ning siis on ots käes.

Ölli tappab ussid, walla siis hobbosele üks ölle klas täis linna seemne ehk kannipi ölli sisse, siis ussid surrewad.

Touka küüslaukud ning juda-sitta wi-

naga taignaks, anna temmast hobbosele ni paljo kui üks tui munna suur; monne tunni parrast jälle ni paljo, kui temma ei olle weel parremaks sanud.

Weel parrem on: osta Apteke peält Kiwwi-ölli (Steinöhl, Petreolum) wotta siis penikesseks toukatud küüslaukud ning juda-sitta, panne keik seggaminne taignaks ni suur kui üks tui munna, sedda anna hobbosele.

Kui sa sötad omma hobbest rawwa ja jahhoga, siis ussid tullewad temmast ärra. Monned pannewad ädikast, wina ja toukatud lorberid seggaminne, ja andwad hobbosele sest monne lussika täis.

Kui hobbone se jures on ummuksis, siis touka temmale sedda keppi taggant sisse mis ümber takkud on mässitud, nenda kui ma enne öppetasin.

Kui hobbone on louul:

Keik hobbosed sawad louul; nored hobbosed

hobbosed mis nelja, wie ehk kue aastased on, sawad öiete louul; agga kui üks kümne aastane hobbone ehk mis weel wanwannem on sedda wisi saab, siis ei olle temma mitte öiete louul.

Hobbosel mis louul on, kaswab üks tümma muhk loua lude wahhel, siiski mitte iggakord siin kohhas, waid mounikord selja roo ehk reie küljes. Muhk saab wimati küpseks sa puhkab ülles. Kui muhk on kurgo al, siis mädda joseb ninnast läbbi. Ni pea kui sa tunned et muhk on kurgus ehk loua lude wahhel, siis pead sinna nisugused rohhud peäle pannema mis lahti kissuwad.

Walla kuppatud rukkid kotti sisse panne neid ni pallawad kui nemmad on, hobbose ninna al et se joe aur läbhäb temma ninna sisse.

Keeta penikesseks rautud raud-nöggesid, panne kuum raua-taggi ehk rauasit seggaminne et ta kaua soja peab, lasse se joe aur hobbose ninnasse käia.

Teised

Teised wotwad wannad kattusse samblad, kanna sitta, öllut ja raswa, sedda keik keetwad nemmad ja pannewad kottisse. Teised wotwad linna-seemne hagganad, ehk linna seemned, neid keetwad nemmad ölle ja raswaga, ja pannewad sedda et se soe aur hobbose ninnasse käib. Teised pannewad pöllewat wewlid hobbose ninna al et wewli hais temma ninnasse lähhäb, siis hobbone hakkab aewastama.

Ehk keeta kli-jahhud meega, panne sedda keige pottiga kotti sisse et se soe aur hobbose ninnasse käib. Sinna woid ka omma hobbosele sedda pulwert anda, mis ma enne öppetasin ja kiitsin köhha wasto, mis sa piddid Apteke peält ostma.

Ehk osta Apteke peält need rohhud mis wägga head on kui hobbone on loual.

Lakritsi pu juurt (süs Holts wurtsel) pulwriks toukatud
Wewelblomid, iggaühhest nelli loot
Lorberid, pulwriks toukatud
Prunid sukrud, iggaühhest kaks loot

selle

selle jure panne met, panne sedda panniga tulle peäle, liguta allati ümber, kunni ta taignaks saab; sest anna igga homiko ja öhto ni paljo kui üks tui munna suur. Se jures anna hobbosele jua leige wet mee ning kli-jahhoga.

Kui mädda jo hakkab jooksma, siis sa annad ka rohto, et ta hästi jookseb, moista:

Wotta wärske woid, ni suur tük kui munna, sullata sedda panni sees, panne jure pole klasi jaggo ädikast, pole klasi jaggo poomölli ja monned pipra terrad; segga keik hästi kokko; walla poolt ühhe ninna söörme ja teist poolt teise ninna söörme sisse. Kui sa nääd et mädda ei hakka kangeminne jooksma selle peäle, siis ärra anna sedda mitte ennam.

Kui ühtegi ei tahha aitada siis aitab se rohhi mis ma praego tahhan nimmetada: wotta üks kortir öllut, üks lussika täis puhhas heringi tasiwa mis heringi soolwee peält on woetud; üks nõa otsa

täis

täis penikesseks toukatud sawranid. Need kolm asja walla putelli sisse ning panne tedda soja ahjo peäle, et ta leigeks lähhäb; lö hästi ümber. Wallo poolt ühhe ninna söörme, teist poolt teise ninna söörme sisse. Istu hobbose selja, söita et ta sojaks jääb. Mädda hakkab kül warsti sits jooksma; kui ta weelgi ei jookse, siis teisel päwal walla igga körwa sisse üks lussika täis poomölli, agga ninna sisse walla weel ükskord sedda öllut selle heringi raswa ja sawraniga.

Kui hobbone on kärnas:

Kül se on pea tunda agga raske parrandada. Monned kärnad on kuiwad, teised on märjad. Need kuiwad on need keige pahhemad arstida.

Se essimenne nou mis keigeennamiste prukitakse on se: wotta kaks lussika täis teggut soja öllega, anna sedda hobbosele sisse iggas näddalas kaks kord, woia kä sellega wäljaspiddi. Monned ei

pruki

pruki mitte teggud, waid selle assemel kaddaka törwa, mis monni tallopoeg isse pölletab.

Teised kiitwad sedda pulwert; nemmad wotwad wewlid, lorberid, kaddaka marjad, püssi rohto, spiesglas.

Kui sa tahhad hobbosele rohto sisse anda, siis sa pead tedda ka woidma wäljaspiddi. Wotta kange lehhilinne kanna sittaga, monned pannewad ka püssi rohto ning wewlid jure.

Se keigeparrem on: anna hobbosele enne kui temma middagi on sönud üks triki lussika täis pool wewlid, ja pool spiesglas, kolm homiko järrestikko, istu temma selga ning sõita iggakord et ta sojaks lähhäb, siis seisko temma paigale kahhe tunniga; kui ilm on willo siis panne ta soja rehhe sisse ning woia ühhe salwi ga, moista,

teggud, nelli topi
kannepi öllí, kaks topi

sola,

sola üks peo täis
walge kanna sit, üks peo täis
püssi rohto, kaks loot
krünspan, üks pool loot

keik sedda keeta tassaste tulle peäle kunni weike waht katla äres on nähha, wotta tulle peält ärra, lasse ta seista sojas paikas kahheteistkümne tunniga.

Enne kui sa sellega woiad, siis te ta ni sojaks kui sa käega woid sallida. Woia ellega hobbest ülleüedes. Se salw jääb kahheksa ehk kümme päwa nahha peäl, pärrast pesse ta ärra kange lehhilissega, mis sees ka kanna sit on. Kui se kärnane hobbone on woitud, siis woib temma kül teiste hooste hulkas käia mis terwed on, sest siis ei hakka kärnad mitte ennam külge.

Kui hobbosel on pörna ehk mu wigga mis selle sarnane on:

Se wigga ning tirud on teine teise sarnatsed. Hobbone heidab mahha ning kargab jälle ülles; köht aiab ülles. Keige ennamiste aiab köht ülles kui pörna

wigga

wigga on; agga kui tirud on, siis hobbone heidab mahha woimato, panneb omma pead ma peäle ja sirrutab jallad wälja.

Needsuggused haigussed tullewad äkkiste tee peäle keigeennamiste, tarwis on ka warsti nou leida.

Monnikord hakkab hobbone kommistama essimeste jalgedega, heidab mahha, aeleb ja tombab keik nelli jalga kokko, tahhab kste puhko kusta, kargab ülles, heidab jälle mahha, hammustab ennast ka kui ussid tedda waewawad. Wotta üks munna, lasse se walge wälja joosta, pista selle assemel jälle sawranid sisse ni paljo kui sa kolme sörmega woid wotta, mässi siis heino munna ümber, pista tedda hobbose kurgo ni süggawaste kui agga woib, touka tedda peälegi keppiga weel süggawamaste alla. Ehk kui se wigga kange on, siis anna temmale juda-sitta, suremat tükki kui pähkla suur. Ehk anna temmale röska pima wärske inimesse sittaga, se on ni mitto hobbosi aitnud. Kui sa sedda olled annud, siis sa pead

agga hobbest söitma. Kui se wigga on ussidest, siis woib ka küüslaukud ja juda-sitta suliste peäle sidduda.

Kui pörna wigga on, siis köht aiab ühhel polel ennam ülles kui teisel, siiski ennam pahhemal polel, sest seäl on se pörn. Hing on lühhikenne. Monned pistwad siis pörna, nasklaga kolm sörme lai selja roost, teise ning kolmanda-ma kulje-lu wahhel, agga se [illegible] ei kölba mitte paljo. Parrem on et [illegible] kanget meest kangeste trikiwad looga seljaga mollemad küljed külje ludest reiest sadik, wahhest kakskümmend kord; se on nendasammoti kui peaks inimenne isse ennast trikima rinna al.

Igga wars mis ilmale tulleb, sellel on üks tumme pruun nahk ees, keele otsa peäle, mis temma warsti alla neelab kui ta hinge tombab. Katsu et sa sedda nahka woid kätte sada, kuiwata ja tonka tedda pulwriks, sest anna kaks noa otsa täis sisse, se on üks wägga hea rohhi pörna wigga ning ka mu hooste wigga wasto.

Keige

Keige nisugguse wigga sees on hea et sa sedda keppi taggant sisse toukad nenda kui on öppetud teggema kui hobbosel tirud on; tomba ka hobbose kelest läbbi nöäla sölmedega.

Hobbose paistetused:

Keeta ädikast ning rukki-jahho pudruks, ja panne sedda ni sojalt kui woib sallida paistetusse peäle, siis allaneb temma. Kui ta jääb külmaks siis peab tedda jälle sojalt peäle pantama. Ehk hörutedda kangeste wina ja sepiga, pea üks pallaw labbidas külge, et ta lähhäb nahha sisse. Ehk keeta öllut, rasiwa ning hummalid, ning panne sedda sojalt peäle; äddikas pöllend sawwiga aitab ka. Ehk wotta ädikast ja wina ühhest ni paljo kui teisest, selle sees keeta heina pöprad ehk heina seemned, panne sedda sojalt peäle. Se keigeparrem on se salw.

Ilma solata woid, üks nael
wahha, üks weranti nael
wärsked krusemüntid, üks peo täis

wärske lewerstokki, üks peo täis

sedda keik keeta seggaminne, wauta rättiko läbbi, sellesamma salwiga woia sedda paistetust sojalt.

Misga keik hawad woib parrandada:

Maria-jää, kaks lussika täis
Krünspan, üks lussika täis

mollemad panne puddelli sisse weega, se puhhastab ja parrandab hawo. Kui haaw jääb jo puhtaks, siis woib rohkemaste wet jure wallada, siis ta parrandab weel enneminne.

üks hea hawa salw, misga hobbose hawo woib parrandada:

Wotta met, üks pool toop
krünspan, kaks loot
maria-jää, üks loot

neid kolm asjo keeta kokko, kunni nemmad salwiks sawad, keetes liguta neid ümber allati.

üks

üks teine hea hawa = salw

wotta wahha,
sikko = raswa,
waiko,
sepi, ühhest ni paljo kui teisest
met, üks lusika täis
öllut kaks topi.

panne keik sedda katla sisse, agga sedda öllut ärra walla mitte ühhe hobiga jure, waid nattukest hawal, ni kaua kui ta keeb.

Pölleta saksa = konna = karpid, kunni nemmad tulle sees walgeks jäwad. Kui weiksel on haaw, siis woia sedda hawa linna = ölliga tahmaga seggaminne, siis ripputa need pölletud saksa = konna = karpid peäle.

Monnikord parrandab haaw kül peält, agga al jääb weel mädda. Sedda woib käega tunda; sest kui on mädda al, siis on ta pehme ning paistetus ei wähhene mitte. Se keige parrem nou on, et sa terrawa noaga muhko lahti leikad et mädda woib wäljajooksta. Kui sa sedda ei

jülge, siis keeta woid, ja walla sedda keewa selle paistetusse peäle, siis paistetus puhkab ülles.

üks hea hawa-pulwer:

paio-tuhka,
kanna sitta,
ilma kustutamatta lubja, ühhest ni paljo kui teisest

ripputa sedda pulwert hawa sisse

üks wäggew hawa-salw:

wotta se must kiwwi mis seppa-koia korstenis mahhatulleb, touka tedda katke, pöllend maria-jäa, iggaühhest üks loot
krünspan, nelli loot,
punnaseks pöllend kübbara-musta, kaks loot
äddikast, kaksteistkümmend loot
met, kahheksa loot

esmalt keeta sedda met, äddikast ja krünspan, pärrast panne need teised rohhud ka jure, liguta ümber kunni ta ni paksuks saab kui salw.

Kui

Kui hobbone ou saddulast wautud:

Kui mund ep olle käes, siis pesse hobbest kussega monnikord, ehk winaga; ehk panne wärske innimesse sit peäle se wähhendab paistetust.

üks wessi mis paistetust hästi wähhendab:

Salmiak,
kübbara-must, iggaühhest kahhekſa loot;
maria-jää, nelli loot

iggaüht touka issipaikas penikesseks, siis segga neid kokko, wotta üks puddel wet, ja panne sest pulwrist üks weike lussika täis wee-puddeli sisse. Kui hobbose selg on jo katke saddula al, siis pölleta wanna talla-nahka pulwriks, ja ripputa sedda hawa sisse.

Mis tine märrale peab antama et temma hästi poegeb, ja et kasindus hästi ärratulleb:

Tauka lorberid pulwriks ja anna sest üks weike lussika täis soja öllega temmale

sisse. Ehk ülge-raswa üks tük mis kahhe peigla-lai, anna hobbosele sisse soja öllega.

Nahka silma peält ärrakautada:

Maria-jäa ning kübbara-must, ühhest ni paljo kui teisest, pölleta mollemad kangeste ühhe potti sees, panne weel jure toukatud munna-kored, kaks kord ni paljo kui maria-jäa ning kübbara-must on. Kui se nahk on paks siis need munna-kored peawad jämmedamaks toukatud sama, sest need hörnwad siis sedda nahka enneminne mahha. Sinna pead sedda kül kaua prukima, kunni ta parremaks saab. Sinna puhhud sedda pulwert ehk sullega sisse, ehk sa woiad sedda peäle sullega.

Kui nahk ei olle weel wanna, siis woib tedda kautada salwiga.

wotta mirrid, üks loot
sawranid, pool loot
met, nelli loot

segga sedda kokko salwiks.

üks

üks silma wessi misga woib nahka ärrakautada

met, kolm loot
sola, kaks loot
kübbara-must, pool loot
rosi-wet, kahheksa loot

segga keik sedda kokko, ja woja sedda iggapäawa kaks ehk kolm korda silma sisse sullega

Misga woib kae silma peält ärrakautada:

Jennese-raswa, kolm loot
Ingwert, üks loot

segga sedda salwiks.

Ehk walla keewa wet ilma kustutamatta lubja peäle, lasse sedda seista terwe päwa ja ööd kinnikaetud; sedda wet wotta üks pool toop, ja salmiak neli loot. Walla sedda wet ja salmiakit ühhe ilma tinnatamatta wask-katla sisse, lasse sedda seista selle sees kinnikaetud, kumni ta sinniseks jääb. Hoia sedda wet puddeli sees. Tilkuta sedda hobbuse silma sisse ehk woia sedda iggapäwa kolm korda sullega sisse. Sesamma wessi on wägga hea keigesugguse silma wigga wasto.

Kui hobbone on lõtud silma:

Wotta maria-jää hõru sedda munna-walgega kunni ta saab salwi sarnatseks, woia sedda linnase rie peäle ja panne silma peäle tühti. Ehk wotta rosi-wet, kloppi sedda munna-walgega, kasta linnast nartso sisse ja panne sedda tühti silma peäle.

üks teine rohhi misga nahk ja kae ärrakautakse:

Wotta werre-rohhud (Schellkraut, Chelidonium majus) keige jurega, wauta se wessi wälja mis sees on, segga pissut sola ning toukatud Jngwrid sekka, panne ädikast jure, ning lõ sedda haige silma peäle.

Kui hobbone ei woi kusta:

Touka petersilli lehhed keige jurega, anna sedda tühti sisse, ja anna hobbosele nisso-kli-jahhud mis wee sees on kloppitud jua monne päwaga.

Ehk segga kokko Terpentin-õlli ja Pernstein-õlli, ühbest ni paljo kui teisest, sest anna sisse sadda ehk sadda kolmkümmend tilka.

Ehk

Ehk anna Palsam sulwuris wiis-kümmend tilka; ehk Pernstein-ölli üksi-päinis sadda tilka.

Kui hobbone ei sa koggone mitte kusta, siis paistetab temma kehha ning jalgede wahhel wägga ülles; wotta siis kolm Heringi pöied, mis Heringi sees leitakse, ühhe heringi pima, sool-wessi mis sa solast isse olled teimud, üks weranti toop; keik sedda walla ühte kokko hobbose suhho.

Ehk walla äddikast kuma kiwwi peäle et se soe aur kubbemes ülles käib.

Ehk wotta üks munna, lasse sedda walge mahha joosta, panne siis sisse penikesseks toukatud wähhe-kiwwid, üks kwentin; sawranid, üks pool kwentin; üks tük pikkad piprad; pista sedda munna hobbose kurko et temma sedda allanelab.

Ehk wotta üks penike wahha künal, woia tedda ölliga, ripputa peäle penikesseks toukatud piprad, pista sedda hobbose kussemisse sisse, nattukesse aia pärrast tomba tedda jälle wälja, te sedda monnikord.

Monned

Monned andwad hobbosele ellawat höbbedat, monne loot; monned koriwad sibbolad, rippuwad sola peäle ja pistwad sedda hobbose pärraka-sole tangant sisse.

Andke hobbosele sepi pimäga, nenda kui ma enne öppetasin et hobbone passandab. Ehk pistke üks sepi tük temma pärraka-sole taggant sisse.

Kui us on kele peäle:

Kui mollemad poled kelest on katke siis hobbosel on us kele peäle. Panne küüslaukud suliste peäle, ehk küüslaukud meega, sellega peab hobbone seisma mone päwaga sulissed suus.

Kui hobbone on kärnane reiede wahhel:

Sedda wigga nimmetakse Mauk. Wotta wewlid, lorberid, püssi rohto, iggaühhest nelli loot, kolme Heringi pima, segga sedda salwiks, misga sa igga homiko woiad.

Ehk wotta met ja toukatud küüslaukud kahheksa loot, pipprad kaks loot, tahma üks

loot

loot, segga kokko ja panne sedda wiggase kohha peäle, kui sa sedda kohta enne olled woitnud ädikaga.

Selle jures pead sinna andma hobbosele iggapäädv üks loot Spiesglas, (Antimonium) siis temma werri saab puhtaks ja need kärnad terweks.

Kui kabbi on murre ehk abras:

Terki sibbolat, kasta tedda soja ädika sisse, ja woia sellega kabja, siis panne peäle lehma sitta. Enne peab kabbi wälja wissatud sama.

Kui kabbi löhkub siis woia selle salwiga, moista wotta:

krünspan, kahheksa loot
kübbara-must, pool nael
wewlid, kahheksa loot
wahha,
püssi-rohto, iggaühhest üks nael
met, üks toop

sullata sedda kokko tulle peäle et ta salwiks saab, liguta allati ümber. Sellega woia kabja.

Ehk

Ehk wotta met, raswa, törwa, ühhest ni paljo kui teisest, segga sedda salwiks.

Ehk sullata pool nael sea pekki ja lasse ta külma wee sisse tilkuda, wotta ka sikko raswa, ja lehma raswa iggaühhest pool nael, linna-ölli kahhekſa loot, Terpentin kahhekſa loot, sullata keik kokko tulle peale.

Kui hobbone on kabja peale tallanud:

Sullata sikko raswa pallawa raua külges et ta hawa sisse tilkub, ja et ta hästi sisse lähhäb siis pea ka soia rauda kabja külge. Sullatud wahhaga woid sinna sedda auko pealt kinna wallada. Walla Terpentinit hawa sisse, siis ta parrandab ennimenne.

Kust se nohhi-többi on tunda:

Monned moistwad nohhi-többe kinni panna; kui sa sedda hobbest ostad, siis on ta terwe, agga pärrast tulleb nohhi ninnast wälja. Katsu kurgo al, siis sa leiad kaks pissokest muhko, mis kowwad, kui sa neid wautad siis hobbone räggiseb, keigeenna-

mistе

miste kui sa tedda olled söitnud. Anna nisuggusel hobbosel ninasse kaks nöa otsa täis toukatud walge Niese-wursel (Helleborus albus) siis temma aewastab ja nohhi tulleb wälja. Nisuggune nohhi mis mädda ja werega on, ei sa ellades parrantud, agga se hakkab warsti külge; nisuggune hobbone peab kohhe mahhalastud sama püssiga.

Jöhwised köied:

Jöhwised köied on head monnesuggusse hooste wigga wasto. Nemmad kissuwad paljo kurja kehhast wälja; nemmad tewad head sel hobbosel mis kange on ja lonkab. Keigeennamiste on nemmad head siis kui hooste többi ja surm ma sees käiwad; sest selle mäddaga mis allati wälja jooseb, tulleb keik kurja ärra mis hobbest woiks többiseks tehha, ning mis temma külge on hakkanud.

Kui sa tahhad omma hobbest parrandada mis kange on ehk lonkab, siis wotta üks tük pehme nahka, mis surem on kui rubla tük, kesk paikas leika auko sisse; sedda

nahka

nahka woia terpentin-ölliga. Nüüd leika üks pitkerkonne auk hobbose nahha sisse, mis pitkem on kui se nahha tük, tösta hobbose nahka ümberringi ülles et sa sedda nahha tükki woid sisse pista. Se auk mis nahha tükki sisse leikati, peab keik paikas seisma. Hobbose nahka ömble alt ja peält pissut kinni, et se nahha tük wälja ei lange; siiski peab temma lahti ollema seäl kohhal kus se auk on nahha tükki sees. Se nahha tük kissub paljo mädda, ja sellega paljo kurja wälja; sepärrast jägo temma paigale, kunni hobbone hakkab parremaks sama. Siis wotta se nahha tük jälle wälja, se auk mis hobbose nahha sees, jääb isse terweks. Mitto hobbosi mis kanged ja sapsust wiggased ollid, on selle nou läbbi terweks sanud.

Hooste többi:

Hooste többi tulleb monnikord ja surmatab paljo hobbosi. Kui sa kuled hooste többest ja surmast ümber kaudo, siis panne omma hobbosele jöhwised köied rinna peäle, külges, kaelas ja sapsus. Jöhwised köied

köied peawad hästi mädda walja kiskma; woia neid terpentiniga iggapäädw, ja liguta neid senna ja teñna, siis mädda joseb kangeminne.

Weel parrem on et sa ostad musta Niesewurtsel (Helleborus niger) mis ka Kristwurtsel nimmetakse, pista sedda jöhwise köie assemel auko sisse, se tombab ja kissub hästi sedda kurja wälja. Sedda ennam sinna sedda juurt sissepistad, sedda suremat abbi satab temma. Se jures anna ka omma hobbosele igga homiko üks triki lussika täis penikesseks toukatud wewlid kaerdega, ehk Spiesglas (Antimonium crudum). Kui sa nääd et hobbosel tulleb jo se többe-muhk, siis panne sedda jöhwist köit selle muhho peäle; ehk mis weel parrem on, pista sedda musta Niesewurtsel selle muhho peäle; ehk pölleta sedda muhko pallawa rauaga. Monned seggawad kokko Lorberi-ölli (Oleum laurinum) kaks loot, ning Euworbium (Euphorbium) nelli loot, ja pannewad sedda muhho peäle, siis muhk puhkab ülles. Teised wotwad pima, kassisitta, ja linna-ölli kokko seggatud, ja pannewad sedda muhho peäle.

Se jures wotke küüslaukud, wewlid, sa kaddaka marjad, ühhest ni paljo kui teisest, ja andke sest iggapääw üks hea lusstika täis omma hobbosele.

Kui lambad ja weikseb köhhrwad:

Kasta tubbakast kussega, sedda höru penikesseks ja segga meega; sest anna lusstika täis hawal sellel mis köhhib.

Tubbakas ja sool on wägga kallid rohhud, mis ellajattele paljo head tewad. Kui sa neile sedda annad siis siggiwad nemmad, jäwad terweks ja monnest wiggast ilma. Keigeennamiste pead sinna sedda andma neile kui sa tee peäle olled, ehk kui többed ma sees käiwad. Anna sepärrast kül omma hobbosele saggedaste sola ehk solatud kallad; agga lammastele ja weistele anna tubbakast. Kui többi on jo liggi ümberkaudo siis sa pead sedda andma iggapäwa, ehk kolm kord nädalas, se hoiab neid többe eest.

Need lambad mis saggedaste sola lakkuwad, sawad lihhawaks ja raswaseks, ning nende willad jäwad parremaks ja pehmemaks.

Ots.